

יחזקאל

יחזקאל א.

דודי בשלשים שנה . נחלקו החכמים לדעת לאיזה מנין הוא מונה . עין רש"י ורד"ק . ויירוימוס פרארוס שפירש ס' יחזקאל בשנת 1596 חשב שהמנין הוא למלכות נבופולאסר אביו של נבוכדנאצר . והוא החשבון הנקרא aera Nebopolassar . אלא שבאמת אין שום ראיה למציאות המנין ההוא אצל הכשדים . וגם החשבון אינו מכוון . אשר על כן היה מי שרצה לפרש שלשים שנה לחיי יחזקאל . והבול הביא גם הוא . שהרי לא מצאנו כזה בשום מקום . שירשום הכחוב את מספר השנה במנין שאינו ידוע לשום אדם זולתו . ועכ"פ היה לו ליחזקאל להזכיר תחלה השנה החמישית לגלות יויכין . ואח"כ היה יכול להוסיף היא שנת שלשים לימי חיי . ובני בכורי אוהב נר אומר כי הנה ראינו ירמיה ויחזקאל ודניאל וזולתם . הכותבים בדור ההוא . שהיו מונים שנותיהם למלכים שהיו ציניהם . והנה השנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר (ירמיה כ"ה) . ויהויקים מלך י"ח שנה ואחריו מיד מלך יהויכין שלשה חדשים ומיד הגלה לבבל . אח"כ השנה החמישית לגלות המלך יויכין הזכרת כאן היא שנת שלש עשרה לנ"ח א"כ בהכרח במקום בשלשים שנה צריך לקרוא בשלש עשרה שנה . ונראה לי כי אחד מן הסופרים כתב בשלש י' ומזה נעשה אח"כ בשלשים . וכיוצא בזה מצא בני הכ"ל בדברי הימים למלכי דומי להראב"ד שהקיסר הרומי אלכסנדר מלך שלשים שנה . וידוע כי לא מלך רק י"ג שנה . וצריך לומר כי אחד מן המעתיקים כתב שלש י' (וכן הוא בדפוס ויניציאה) ובא אחד וכתב שלשים : על נהר בבר . מוכר גם למטה ג' ס"ו כ"ג י' ט"ו כ"ב . ואומרים שהוא בארס נהרים Mesopotamia והוא יורד מההרים הנקראים Mesii ונשפך בנהר פרס אצל כרכמיש . ומלתי קורא לו Chaboras ובל' ערב נקרא חאבור . ולדעת גי' הוא עצמו חצור דמלכים ב' י"ז ו' . י"ח י"א וד"ה א' ה' כ"ו . והנה כרכמיש היא בקצה גבול ארס נהרים וביתי יחזקאל הייתה תחת יד הכשדים . ואותו מקום מנהר כבר שהיה בו יחזקאל היה גם הוא תחת ידיהם . ולפיכך הוא אומר למטה (פסוק ג') בארץ כשדים על נהר כזר : נפתחו השמים . כן נדמה לנביא ברוח נבואתו :

(ב) בחמישה לחדש הוא השנה החמישית . ה"ז לשון קצר ושיעורו בחמישה לחדש המזכר בשנה הזכרת היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין . והנה יפה העיר רש"י כי פסוק זה ושלאחריו הם מפסיקים דברי הנביא שפתח מדבר בעדו (ואני בתוך הגולה : ואראה מראות אלהים) וכאן מדבר בלשון נסתר (היה היה דבר ה' אל יחזקאל) . והנה היה נראה לומר ששני מקראות הללו חוספת שהוסיפו אחרים להודיע מי הוא הנביא ולאיזה מנין הוא מונה . ונ"ל שאין צורך לזה אלא יחזקאל עצמו כתב גם פסוק ראשון גם שני המקראות

שאחריו . אלא שכשחמר הכנזאח אל היהודים אשר עמו בגולה לא הוצרך לפרש
לא חשבון שלשים שנה כי היו רגילים בד . ולא לומר להם שמו ושם אביו כי
יודעים היו אותו . ולא לומר שהיה בארץ כשדים ; ואח"כ כשבא לכתוב נבואתו
על ספר . הוסיף שני המקראות הללו . והנה ראוי היה לו שיכפול ויאמר
בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש כדי לפרש היא השנה החמישית . וכדי שלא
יכפול כל כך מלות . כפל השמים האחרונות לבדן :

(ג) יד ה' . ע' רש"י :

(ד) וארא והנה רוח סערה וגו' . היא מרכבת כסא כבוד השכינה נרמזת
בה השנחת האל והנהגתו את העולם . ע"ד וירכב על כרוז . והחיות
האמורות כאן נקראות בחזיון שני (למטה סימן י"ד) בשם כרוזים : באה מן
הצפון . לדעת רז"ל דמה לו שבאה מן הצפון כלפי חמונת אנשי מרח שזירכתי
צפון הוא הר מועד האלהים . אמנם רחוק הוא שיסמוך הנביא על חמונת
הגוים . וקרוב הדבר שהזכיר צפון מפני שהרוח הצפונית קשה וקרה (מוהר"ר
דח"ו ומוהר"ר יח"ף ז"ל) : ואש מתקדחת . ע' שמות ט' כ"ד : ונגה לו .
לענן : ומתוכה . מתוך האש . כמו שמפרש אח"כ . ומלת מתוכה ראוייה
לחזיר : בעין החשמל . נראה שהחשמל הוא גוף טבעי ידוע בלשון (על דרך
וחמת רגליו כמעשה לבנת הספיר . חלוצי אר"ג) . ודעת האחרונים שהוא
בעין נחשת קלל . והמלה לדעת בושארב מורכבת מן נחש (נחשת) מלד
שעניו זהב בלתי מזוקק (כמו שהביא הסערוך מכתובות
פ"ז בערך תלל ב') בין שחיה הכוונה נחשת מעורב בזהב או נחשת קלל
יפה כזהב :

(ה) רמות אדם להנה . היו כלן בצורת אדם ובקומה זקופה . אמנם היו
לכל אחד שלשה פנים מלבד פני אדם :

(ו) רגל ישראל . כלן כלות זו אלל זו בשטח שזה כעס כנפיהם ישירות אשה
אל אחותה (למטה פסוק כ"ב) שענינו שוות זו לזו . אף כאן נ"ל כי
לפי שאמר שהיו להן ארבעה פנים . הוצי' כאן שלא היו רגליהן ממינים שונים
אלא כלן שוות . וכלן היתה קף שלהן ככף רגל עגל : רגל עגל . י"ת רגלין
סגלגלין . לא שהיה קורא עגל (שא"כ היה די שיאמר וכף רגליהם עגולה ומה
עס ככף רגל עגול ?) אלא שיהי הענין בעבור ההדיוטות שלא ידעו הענין
מתבזה בעיניהם בשמעם שרגלי החיות כרגל עגל ; והתחכם ג"כ לדרוש
מלת עגל כמשמעה ואמר שהיו מזועזעות בעולם בהילוכן על דרך וירקידם כמו
עגל : ונוצצים . ל' ניצח : קדל . ממורכו . ל' פנים קלקל (קהלת י"י) :
(ח) ופניהם ובגפיהם לארבעתם . נ"ל לארבעת רבועיהם כל' מכל צד היה
להם פנים וכנף . כי גם היה אפשר שיהיו ארבעה פנים לאחת כלם מלד
אחד זה אלל זה :

(ט) חוברות . מחוברות . כמו חמש היריעות תהיין חוברות אשה אל אחותה
(שמות כ"ו ג') : לא יסבו בלבתן וגו' . לכל צד שילכו אף לזן
להסב פניהן כי יש להן פנים לכל רוח :

יחזקאל א

הבה

(י) ורמות פניהם וגו'. כאן פירש הארבעה פנים שהיו לכל אחת מהחיות. והנה ידוע כי הקדמונים היו מליירים החכמות והתארים בצורות ב"ס. ומראה כי באלו החיות הנושאות כמא הכבוד נרמז כי השגחת האל וההנהגות את העולם היא בחכמה ובתבונה (פני אדם) ובנבונה ועוז (פני אריה) ולפעמים ג"כ בסבלות (פני שור) ולפעמים בחכמיות המהירות (פני נשר) :
(יא) ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה : ה"ז מקרא סתום. ולפי רש"י ורד"ק מלת ופניהם כמיותרת כי לא נכלל בה שום ענין חדש. ואולי בראותי כי לשון יחזקאל מנומנס ובלתי מדויק ל"ל שהכוונה ופניהם היו להם מלמעלה כנפיהם פרודות. כלומר שהנפים היו פרושות למעלה מן הפנים. וכן נראה למטה (פסוק כ"ב וכ"ג) כי על ראשי החיות היה רקיע וחמת הרקיע כנפיהם ישרות משמע שהנפים היו פרושות למעלה מן הפנים ונושאות הרקיע : שתיים חוברות. לבנות זו בצד זו לשאת את הכסא :
(יג) מראיהם כנפיהם אש בוערות. ל"ל שמלת בוערות חוזרת אל גמלי אש. אעפ"י שאין כן דעת בה"ט. ומלות כמראה הלפידים חוזרות למראיהם : היא מתהדקת בין החיות. המקום שבין החיות היה אש. וכן בחזון האחר (למטה ט"ו י') נזכר האש אשר בינות הכרובים. וכן אחר למעלה ומתוכה (מתוך האש) דמות ארבע חיות :
(יד) רצוא. משרש רלא. ומענין שרש רוץ. כמו אש ראית גנב ומרץ עמו : הבזק. כמרגיש סורי זיקתא. ופירש מר אפרים שהוא הכוכב הנראה כופל ורץ ממקום למקום (כוכבא דהט). והם הזיקין המזכירים במשנה (ברכות פרק ט' דף נ"ח ב'). וקרוי לזה "מאורי זיקות וזיקוקין דנור. ואולי כל זה נגזר משרש זנק (זנק מן הבשן) שהניחו וזנקו ומקפלים ממקום למקום. ובלשון סורי זנק ענינו ירה חלים :
(טו) אצל החיות. אופן אחד אלל כל אחת מן החיות : לארבעת פניו. כל אופן היו לו ארבעת פנים כי היה האופן בתוך האופן :
(טז) ומעשיהם. הראשון נראה מיותר. אלא שתחלה הזכיר דרך כלל מראיהם ומעשיהם. ואח"כ פירש המראה ואח"כ המעשה : באשר יהיה האופן בתוך האופן. אופן קבוע בתוך אופן שתי וערב. ע' רש"י. והנה האופנים האלה לא היו קבועים בשום עגלה או מרכבה ולא היה בהם קוטר רק היו אלל רגלי החיות. כי אמנם אש היו קבועים במרכבה לא היה אפשר להם להתגלגל מכל צד :
(יז) על ארבעת רבעיהן וגו'. לכך היו האופנים אופן בתוך אופן : כדי שיוכלו להתגלגל מכל צד לפי מהלך החיות :
(יח) וגביהן. המפרשים פירשו על האופנים. ונ"ל שהוא כאמר על החיות : וכן למטה (י"ב י"ג) וכל בשר וגביהם וידיהם וכנפיהם והאופנים מלאים עינים סביב. הרי שגם החיות (שהיה להם בשר וידים וכנפים משא"כ האופנים) היו מלאות עינים ; ואם אמנם גם האופנים היו מלאים עינים. ל"ל שהיו

עניינם מבפנים לא בנביהם : וגובה להם ויראה להם . מאמר מוסגר .
החיות היו בעלי קומה גבוהה ומראה : וגבותם . לפי שהפסיק הענין במאמר
שבנתיב חזר ואמר וגבותם והוא עלמנו גביון שבראש הפסוק . ומפני שכל
המלה שנה חזרה כמו שכתב רד"ק . וכן בכל מקום בתל"ך המאמר הגשמה
דרכו ^י להיות משונה :

(כ) על אשר יהיה שמה הרוח . של החיות : ירכו . האופנים : שמה
הרוח . של האופנים : והאופנים ינשאו . מקרא קצר . ובהנשא החיות
ינשאו האופנים לעממם : כי רוח החיה . יחיד במקום רבים . כמו למטה
ודמות על ראשי החיה . שיעורו החיות . ונקראו בל"י מפני שלא היו מתפרדות
זו מזו . אלא עומדות תמיד זו אצל זו ורוח אחד לכל :

(כב) רקיע . שטח כעין רלפה שעליה היה הכסא . והשטח היה ספירי
שהראות עוברת בחוכו . וזה טעם כעין הקרח :

(כג) ישרות אשה אל אחותה . כל הנפים היו עומדות בשטח אחד שזה
כדי לשאת הכסא כראוי . וחלמידי יחזק קליעבערגער אומר ישרות .
זקופות לשאת את הכסא . ואשה אל אחותה ענינו חוברות זו לזו (כמו למעלה
ט') : ראש שתיים וגו' . מלבד הנפים הנושאות הכסא היו לכל חיה שתי
כנפים המכסות את גופה :

(כד) בקור שדי . למטה (י' ה') מפורש כקול אל שדי בדברו : המרה .
ענינו לפי מקומו קול גדול . וכן בירמיה (י"א י"ו) לקול המולה גדולה .
ואולי בחלוף . דטלית מן המון אמרו המולה :

(כו) וארא בעין חשמל . דמות אדם שהזכיר . והוא דמות השכינה . היה
סביב לה כעין חשמל וכמראה אש : בית לה . האש היה כמו בית
סביבות דמות כבוד ה' (ד"ה) . והנה ממראה מחניו ולמעלה היתה דמות
האל מוקפת אש בלא נגה סביב . וממראה מחניו ולמעלה היתה ג"כ מוקפת
אש : אך סביבות האש היה הנגה והוא כמראה הקשת . למטה ח' ב' למעלה
במקום למטה . ולמעלה במקום למעלה . נראה כי טעות נפלה כאן או שם .
ורז"ל אמרו כאן ושם (עין רש"י) אסור להחבון בפסוק זה (תשרי תרכ"א) :
(כח) הוא מראה דמות כבוד ה' . אינו חוזר למראה הנגה סביב . אלא
הואיל והשלים לזר מראה דמות כבוד ה' שהיה כמראה אדם ושהיה מוקף
אש וכו' חתם ואמר זה הוא מראה דמות כבוד ה' :

ב.

(א) בן אדם : מליצה נהוגה ביחזקאל וברמיאל לבדם . והיא ע"ד ל' חרמית
בר נשא . וי"ת בר אדם (בנו של אדם הראשון) לא בר נשא . שנה
הלשון דרך כבוד : כי המליצה הבלתי מורגלת נכבדת יותר :
(ב) מדבר . החפצל . וע' פירש"י . וכיוצא בזה וישמע קול מדבר אליו
(במדבר ז' פ"ט) :

- (ד) והבנים : אמר כן כנגד אבותם שהזכיר : קשי פנים . הבנים אשר הם קשי פנים :
- (ה) אם ישמעו ואם יחדלו . יעשו מה שירצו ישמעו אם ירצו ואם לא ירצו יחדלו לשמוע . אבל אם לא ישמעו אליך אז תבאנה עליהם הרעות ואז יכירו כי נביא אמת היה בתוכם ויודו כי אני שלחתיך . ודו' פירש אם ישמעו מוטב ואם יחדלו ידעו כי נביא היה בתוכם . ואין פירוש זה מתיישב בפסוק ז' . ואמנם הכוונה אחת היא :
- (ו) סרבים . שרש סרב בארמי ענין מרי . וממנו סרבן : סלונים . מענין סלון שהוא מין קוליס . כלומר אנשים קשים :
- (ז) כי מרי המה . אנשי מרי . כמו כי חמורות אחת . ובקצת ספרים ובדפוס ברי"ש כתוב גם כאן בית מרי :
- (ח) אל תהי מרי . למאן ללכת בשליחותי :
- (ט) והנה בו . כמו וירי משה כבדים (שמות י"ז י"ב) :
- (י) פנים ואחור . מפריהם לא היו כתובים אלא מאד אחד כמוספר תורה שלנו . והיתה המגלה הזאת כתובה פנים ואחור לאות על רוב הקייס שהיה עתיד להנבא עליהם . כאלו קצרה היריעה מהכיל . וכעין זה כתב Juvenalis בתחלת ספרו :

ג .

- (ב) ויאבירני . באדם . הנותן מאכל בפי חברו . אך עדיין לא אכל אותה ממנו . ער שאמר לו בטק תאכל ומעך תמלא ואז אמר ואכלה :
- (ג) ותהי בפי כדבש למחוק . כל (נגד הטעמים) וזה בפי למחוק כדבש : למ"ד למחוק חזרת לפועל היה : ע"ד ויהי למטה . ואמר למחוק לי זכר . והטעם לדבר מחוק :
- (ד) לא אל עם עמקי שפה ובברי לשון . שפחת עמוקה . כל' קשה ובלתי מובנת לך . אלא אחת מבין לשונות והם מבניים לשוק :
- (ו) אם לא אדריהם שלחתיך . לי שבועה . ע' רש"י . וכל שאין המקרא חסר אלא אם . אם לא אם אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך . ומלת אם נשמעת במקומות הרבה :
- (ז) בשמיר חזק מצור . כמו שהשמיר הוא חזק . והוא חזק משאר אבנים . כן אמן את מלך חזק יותר ממלחם :
- (ח) ותשאני רוח . דממה לו כאלו רוח ה' נשאתהו ממקומו אל מקום אחר . ומענה עמו גם המרכבה . לכך שנתקול רעש גדול . כי קול כנפי הסויות בלכתן היה כקול מים רבים ; וכל זה אמנם היה מפני שהשכינה היתה נוסעת מן המקום ההוא למקום אחר : קול רעש גדול בדרך כבוד ה' במקומו . קול רעש אינו מתיישב על קול של דבור . אלא על קול כנפי הסויות בלכתן ..

וכן הנביא חוזר ומפרש וקול כנפי החיות משיקות וגו' וקול רעש גדול. הרי
 מפורש כי קול הרעש הגדול הוא קול הכנפים. לא קול של דבור. ועוד בכל
 ספור המרכבה לא מלאנו מיוחס אל החיות שום דבור. ומלת ממקומו היא
 קשה וסתומה מאד. לא מלאנו דוגמתה. ורו' הביא דוגמתה ואחס תאמרו
 יגדל ה' מעל לגבול ישראל (מלאכי א' ה'). אך שם פשט הכתוב הוא כפירוש
 רד"ק. ואחס מעל לגבול ישראל. כלו' בהיותכם על ארצכם תאמרו יגדל ה';
 וגם אס יפורש יגדל ה' מעל לגבול ישראל עדיין הפרש גדול יש בין אמרך יגדל
 ה' ובין אמרך ברוך כבוד ה'; ועכ"פ ה"לל יחברך כבוד ה'. לא ברוך;
 ורד"ק פירש יתוסף כבוד ה' כשסר ממקומו. כלומר בהסתרחקו מבית המקדש;
 ודון ילחק פי'. ברוך ומהולל תמיד יהיה כבוד ה' אעפ"י שסר ממקומו הוא
 בהמ"ק; וכמה רחוקים ורחוקים הפירושים האלה! ורמב"ם במורה נ"ח פרק
 ח' פי' ממקומו כפי מעלתו (ועיין פירוש דון ילחק על המורה שביטל דעת
 האפודי בהבנת דברי הרמב"ם) אך אין שום ראיה ברורה שתהיה מלת נקוט
 נאמרת להוראת המעלה והמדרגה. ואין שום חזי ראיה שתהיה המ"ם משמשת
 להוראת דבר. לפיכך ל"ל ברור כי טעם המליצה הזאת כטעם וידע כבוד ה'
 (למטה יו"ד ד'). וירומו הכרובים (שם ט"ו). בעתה יעמדו וברומם ירומו
 (שם י"ו) וזה מפני שהכ"ף והמ"ם קרובות מאד במכתב שמרונים שהוא העברי
 הקדמון אשר בו כתבו הנביאים את ספריהם. ודוגמת זה למטה יו"ד י"ט מלת
 יחנן ודבש האכלתך. עיין שם פירושי. ומה נמשך ג"כ כי בקלל ספרים היה
 כתוב וישפוט את ישראל בימי פלגשים ארבעים שנה (שופטים סוף סימן ט"ו)
 במקום עשרים. כמו שמכר בירושלמי פ"ק דסוטה. וזה מפני שקלל מן הסופרים
 כתבו מ במקום ב. ומה נמשך ג"כ מה שכתוב דר"ה (ב' כ"ב ב') בן ארבעים
 ושנים שנה אחזיהו במלכו. והוא שבשם גמור. שהרי יהורם אביו היה בן
 שלשים ושנים שנה במלכו ושמונה שנים מלך. א"כ לא חי רק ארבעים שנה;
 וה"ך יהיה בנו בן מ"ב במלכו תחת אביו? ולא חקר ששברו ימים רבים בין
 מיתת האב למלכות בנו. ובס' מלכים (ב' ח' כ"ו) כתוב בן עשרים ושנים
 שנה אחזיהו במלכו; וכן למטה כ"ז י"א בני ארוד וחילך. ול"ל וסילס. וכן
 בירמיה ג' ח' וארא. והראוי ותרא. כי האל"ף והת"ו דומות במכתב שמרונים.
 והפך הדבר בשמואל א' כ"ד י"א ואמר להרגך ותחס עליך. נשפטו ואחס.
 וכן בישעיה י"א ט"ו צעים רוחו משפטו בעלם רוחו כי הו"ד והל"י קרובות
 במכתב השמרונים. גם הנו"ן והפ"א קרובות במכתב שמרונים. ומה (למטה
 כ"ב כ') וסנחתי וסנחתי אתכם. נשפטו (לדעת יח"ף) והפחתו. וא"ת וסלל
 אנשי כנה"ג שהיו קרובים בזמן ליחזקאל תקטו י"ח ברכות ושם (בברכת שלישיית)
 מחר פסוק ברוך כבוד ה' ממקומו — דע כי נוסח התפלה מתחלק הרבה
 במשך הדורות. וענין הקדושה שאומרים המלאכים יתכן שנוסף זמן רב אחרי
 כנה"ג. ובספרי (פרשת וואת הברכה) מלאנו שהיו אומרים בכל יום. קדוש
 אתה וגורא שמך וכו' ועד היום במנהג האיטליאני או מנהג בני רומה (שהיא)

לפי הנהגה הקהילה היותר קדמונית שבאירופה) היחד יאמר לדור ודור ממליך לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ושכחך אלשינו מפינו לא ימוס לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה בל"י האל הקדוש. ואין שם זכרון למלאכים ולקדושים. ואף אם תמלא לומר כי אנשי כנה"ג המקינו להזכיר הקדושה שאומרים המלאכים. הנה עיקר הקדושה אינו אלא קדוש קדוש קדוש הכתוב בנפשי. ואחר זמן הוסיפו בדרך כבוד ה' ממקומו. ופסוק ימלך ה' לעולם. על דרך שאחר כמה דורות כשעמדו האויזים ולא היו מניחין את ישראל לקרוא קריאת שמע. הוסיפו בקדושה דמוסף פסוק שמע ישראל ומלות אי ה' אליהם: (י) משיקות. ענין נשיקה וחבטה. וכפי' רש"י מקישות. והמלה אמנם משרש נשק. וגם שרש נשק תחילת הנחתו על השמעת קול שק שק. ע' בל"ע חקפ"ז עמוד 184. והנה בתרגום שלפנינו (וכן בתרגום כ"י שבדי) מתורגם נקשן. אבל בל"י חזקיהו נקשן. ואולי נוסח חזקיהו אינו אלא הנהגה האחרונה: וקול רעש גדול. כלל שאחר הפרטים. כל זה היה משמיע קול רעש גדול:

(יד) ואלך מר. במר נפש: בחבת רוחי. כל הלכתי למקום שהולכתי היום בחקפו ובחמתי: ויד ה' עלי חזקה. הכריחתי בחזקה. אבל בעלי הטעמים חקנו והדביקו עלי ליד ה'. יד ה' שהיתה עלי היתה חזקה: (טו) חל אביב. שם מקום. דוגמת חל מלח חל חרש (עזרא ב' כ"ט ונחמיה ז' ס"א). וכן הרבה מקומות: בארס נהרים ואשור נקראים חל"ה שפנינו הר וגבעה (רו'): ואשר הבה יושבים שם. לפי הכתיב הוא חוזר לחל אביב שהיה המקום שהיו יושבים שם. והיו של ואשר יתרה:

(כ) ונתתי מבשר לפניו. כל יכשל בדביו עבירה. אלא שהדבר מיוחס לאל ע"ד והאלהים חנה לידו. כי הדריק לא יבקש לחטוא אלא סבה מן החוץ חזרמן לפיו שחטאו על דעתו. ויחטא כמעט נגד רצונו; ובה"ט רחקו מפירוש זה. והדביקו ונתתי מכשול לפניו עם הוא ימות. כדי שיוכן שהמכשול שיתן ה' לפניו אינו אלא העונש שיפנישו אשר בו ימות (כפירוש רמ"ק ור"א). או שהאל יכשילו בחטא גלוי אחר שהיה חטא בסתר. כפי' רש"י:

(כא) לברתי חטוא. כשחזרמן לו מכשול לחטוא: כי נזהר. בקמץ. לא שהיה ביטוי אלא שהוא ענין נבדל ממה שאחריו וראוי להפסקה גדולה. כמו למטה (כ"ז) והחל יחדל: (כב) אל הבקעה. כמו בל"ח. והכוונה שיהיה או מדבר. מקום בלא ישוב בני אדם:

(כג) הנה נתנו עדיך עבותים. עכשו אתה צריך להיות כאלו נאסרת בעבדות. ולא חלל בתיבס (יונתן ורש"י). ומלות נתנו ואחרון הם (כדברי בני אלה גר) פעל סתמי כמו לך אמרין נבוכדנאצר (Dieunt):

(כ) השומע ישמע. חין זה מן השלימות. אלא רוח הקדש חומר כן
לנביא. ע' רש"י :

ד.

(ח) קח לך רבנה. הכשרים היו נוהגים לכתוב על הלכנים מה שהיו
רוצים שיתקיים זמן הרבה. והזכיר פליניוס כי היו אלס תהלוכות
הכוכבים במשך זמן חש"ך שנה כתובות על הלכנים. ועד היום מוצאים במרחבות
בבל לבנים הרבה כתובות בכתב צורה cuneiforme :

(ב) ונתת עדיה וגו'. כל זה יחקה על הלכנה (ד"א ור"ו) : דיק .
מלוי עפר לעמוד עליו אנשי המצור : סללה. כלי שמסליכים בו חבנים
גדולות להפיל החומה (רלב"ג במ"ב י"ט ל"ב) : ברים. חילים. והם כלי עץ
וברזל לנגח החומה (ר' יוסף קמחי) :

(ג) מחבת ברזל. שיכפה אותה על הלכנה ומכסה אותה מלמעלה ומן
הסדרים (י"א"א). ואר"ג חומר שיהן הלכנה בחור המחבת. סיסיו שולי
המחבת למטה ולא תהיה העיר מכוסה ובלתי נראית : קיר ברזל. לרמוז
שלא יחוס ה' ולא יחמול על ירושלם ולא ישמע תפלת יושביה. ע"ד סוכות
בעקן לך מעבור תפלה :

(ד) ואתה שכב על צדך השמאלי. לסבול צער ויסורין מנין ימים כמנין
שנים אשר הניקחתי רומי על שהכעיסו לפני (רש"י) : וישמת את עון
בית ישראל עליו. הלא הוא שיכב עליו תמיד הוא מצטער וכואב :
והצער ההוא שיסבול אותו לא הוא כנגד עון בית ישראל. וכאילו הלא הוא
נושא את משא עונם (י"א"א) ; והנה זה משל על אורך הזמן שהאריך ה' אפו
וסבל עונותם של ישראל ויהודה. והנה כל זה יתכן שעשה אותו הנביא בפועל .
לא שהיה שוכב יום ולילה אלא הלכנה. אלא שכלילה בזמן שב"א שוכבים היה
שוכב י"ג חרשים על לא שמאל ואח"כ מ' יום על לא ימין. ולדעת רד"ק היה
כל ענין השכיבה במראה הנבואה :

(ה) שלש מאות ותשעים יום. כנגד מספר השנים שעברו משעה שנחלקה
המלכות בימי רחבעם עד חרבן הבית (ד"א בפירושו השני ור"ו). וזה
כנגד הזמן שסבל ה' עון י' השבטים. ואעפ"י ש' השבטים כבר גלו קל"ג שנים
קודם חרבן הבית הנה רבים מהם נשארו בא"י ונתחברו עם יהודה ובנימין .
והוסיפו לחטוא עד החרבן ונענשו גם הם בחרבן ירושלם. ולהיות המנין הזה
(וכן מנין הארבעים שאחריו) קשה לבררו. החכם המתרגם והוציא מלת שני
מתשמעותה. ופירש אותה מענין שנים. ואמר על חר תרין בחובסון :

(ו) ארבעים יום. הענין מסופק מאד. ולדעת רד"ק הם כנגד השנים שחטא
מנשה. והוא מלך ל"ה שנה. ובקלחם עשה תשובה. ואין אלו יורעים
כמה זמן חטא. ואולי היו מ' שנה. ולדעת דון יחזקאל הם כנגד זמן מלכות

שלמה בן דוד . ולדעת Frank ואחריו רח' הם כנגד מ' שנה משנת י"ב ליאשיהו . שאז החל לטור את יהודה וירושלם מן הצמות והאשרים וטפסילים והמסכות (ד"ה ב' ל"ד ג') . ואז נמחלו להם מה שחטאו קודם לכן . ולא נמנו להם מה שחטאו קודם לכן . ולא נמנו להם אלא מה שחזרו וחסטאו אחרי הזמן ההוא . וקשה כי הנבואה היתה בשנת ה' ללדקיה ועדיין לא עברו מ' שנה משנת י"ב ליאשיהו . אלא ל"ו שנים :

(ז) וזרועך חשופה . כאויב נלחם : ונבאת עדיה . ע"י המעשים האלה תרמוז מה שאני עתיד לעשות לה :

(ח) נרתתי עריך עבובים . גזרת מנתי תהא חמורה עליך כאלו נאסרת בעבובים שלא תהפך מדרך אל דרך (רש"י) :

(ט) ואתה קח לך וגו' . סימן הרעב שיהיה להם בימי המצור ויאכלו לחם חמורות (רש"י) . והנה הכביא היה מלך אחד דוגמת האויבים הארים על העיר . ומלך אחד היה דוגמת היושבים במצור :

(י) מעת עד עת . כמו מעת לעת בל"ח . ובד"ה (א' ט' כ"ה) מעת אל עת . כל' מערב עד ערב . או מבקר עד בקר . יום של כ"ד שעות ; והנה במשך כ"ד שעות לא יאכל אלא כשיעור הזה :

(יא) במשורה . שם כולל למדות הלח : ששית ההין . י"ב ביצים . כי ההין חלי מלה . והמלה ששה קבין . והקב ארבע לוגין . והלוג ששה ביצים :

(יב) ועגות שעורים תאכלנה . נראה כי העוגות העשויות משעורים היו עושין אותן בתבנית מיוחדת בלתי מהודרת כלורת עוגות חטין . ואולי כן דעת רש"י . והנה כל עונה היתה נאפית על נבי גחלים . וזהו אותו שיהיו הגחלים מגללים מיושבים בדרך שעושים בהעדר העצים . והנה העונה תהיה מונחת ע"ג לוחה יבשה :

(יג) בגוים אשר אדיחם שם . כאן רמז שלא בלבד יהיו זמן מה במצור אלא יפלו ביד האויב וילכו בגלות . וגם שט יהיו בעוני ובחוסר כל : (יד) הנה נפשי לא מטומאה . אחרי שאני לא שקצתי את נפשי באכילת שום דבר חסור למה תענישני לאכול דבר מאוס ?

(טו) צפיעי . נפעי בערבי עשה נרכיו הגדולים . והנה נפיעי הבקר אינם מאוסים כ"כ ואין ריחם רע כלאת האדם . כי הבקר אוכל עשב ואינו אוכל בשר . והבשר כולל אויר רע הנקרא azotus שאיננו בעשבים וברוב למחי האדמה :

(יז) ונשמו איש באחיו . יביטו זה את זה כמשוממים . כאילו כל אחד יקוה עזר מחבירו ולא יוכל אחד מהם לעזור לחברו . והוא ע"ד למה תתרחו :

הגלבים : מגלבים בארמי וסורי. וקרוז לזה צרומי glaber שעיניו חלק
ובלי שער : תער הגלבים תקחנה לך. תקח המרב במקום התער.

והיא תהיה לך לתער : לרמוז לחרב האויב : וחקקתם. השערות :

(ב) וחרב אריק אחריהם. לא היה אפשר ליחזקאל להריק מרבו על
השערות הפורחות באויר. לפיכך אמר כי האל עצמו יריק הרבו אחריהם.

ואחר מתלמידי אומר לקרוא חריק. כי א' וח' דומות בכחב שמרוני :

(ג) מעט במספר. משפטו לפי דעתי ולקחתי משס מעט במספר.
ומליצת במספר דומות על מספר קטן :

(ד) ומהם עוד תקח. מאוחס ממי מעט (רש"י) : ממנו תצא אש.

מן האש הזה שמבעיר בתוך העיר תלא אש לכל בית ישראל. כלו' הוא
רמז לאש שחפשט ותשחית בכל ישראל :

(ה) בתוך הגוים שמתיה. הקדים זה כלפי מה שהוא עתיד לומר
בפסוק ז' :

(ו) ותמר. הפעיל משרש מרה. תחילת הוראתו הכעסה והמר את רוח

"המנוה. והוא אל אח"כ לכל מעשה שהוא נגד הלווי : " ותמר את

כ"שפטי " דרשעה מן הגוים. לפי הטעמים לרשעה דבק עם ותמר.

ומן הגוים חוזר אל ותמר. מרתה יותר מן הגוים. וכן מרתה את חקותי יותר

משאר ארצות ; אלא שיקשה שאין דרך הנביאים לומר שהגוים ממרים את מצוות

ה' כאלו ה' נתן להם מצות ; והאמת הוא כי לרשעה דבק אל מן הגוים.

ומאמר זאת חקותי מן הארצות שיעורו. ותמר את חקותי לרשעה מן הארצות.

וגם רש"י ושאר הקדמונים הבינו כן. והיה קשה עליהם איך יהיו ישראל רשעים

יותר מן הגוים. ורש"י הביא מה שג' בד"ה ב' ל"ג ט' לעשות רע מן הגוים.

ואח"כ הביא יש פותרים שלכך אמר שהרשיעו יותר מהגוים. כי האומות לא

קבלו התורה וישראל שקבלו ועברו עליה הרי חטאם גדולה יותר. ונראה כי

בה בעלי הנקוד הוקשה להם להשמיע להמון שישראל הרשיעו יותר מהגוים.

ולפי' נתנו פשטא על לרשעה :

(ז) יען המנכם. מלה זוהי נתחבטו בה המפרשים. ול"נ שהקריאה המנכם

והוא במקום המנותכם נפעל משרש מנה כלו' יען הבאחס

טלמכס במספר שאר " אומות להיות כא' מן הגוים : וכמשפטי הגוים

אשר סביבותיכם לא עשיתם. בהרבה כ"י ובר' ברישא אין כתוב לא.

וכן הוא בתרגום סורי וכן מפורש למטה (י"א י"ב). והנה אמר שעזבו משפטי

ה' ודבקו במשפטי הגוים ונכנסו במנינם :

(ח) הנני עריך גם אני. אחס בקשחס להתכבד בעיני הגוים בעשותכם

כמשפטיהם. ואני אחס אחס נבזים ושפלים בעיני הגוים ע"י שרעות

שאכלת בכם :

(יא) אגרע . זנתן הים קורא אנדע גדל'ת . וכן בקל'ת ספרים כ"י ובר' ברי"שא . והוא מן החלופים שבין מערבאי ומדנחאי . למעבראי (שהם בני א"י) אגרע כתיב וקרי . ולמדנחאי אגרע כתיב אגרע קרי . ודע כי גרע ברי"ש ענינו בארמי כמו גלח בעברית . ותכלה את שבע מחלפות ראשו (שופטים י"ו י"ט) תרגומו וגרעת . ואינו רחוק שאמר שהמשל הוא בגלוח השער . ואמר גם אני אגלח (וכמו שאמר ישעיה יגלח ה' בחער השכירה) :

(יג) והנחותי חמתי בם . אעשה שמוח ומשקוט חמתי ע"י רוח המכות שאכה בהם : והנחותי . גם שרש נחם מעיין שרש נח . וכל נחם הוא נח ועוזב עתה אשר יעץ או אכלו אשר היה מתאבל או כעסו שהיה כועס . וכן כאן . וכמאן הוי אהם מלרי :

(טו) והזתה . המפרשים פירשו על ירושלם . כי כן דרך הכותבים לדבר לנכח ושלא לנכח כאמר . וכל וזתה ענינו הדבר הזה כל' פורענותם של ישראל תהיה (לגוים אשר סביבותיהם) סנה לחרף ולגדף אותם ולקחת מאמר ולהשתוותם בעשותי כך וגו' : וגרופה . ב"י על קלק שבידי וגרופה במירק ודגש . ובגליון . מ"י וגרופה :

(טז) ורעב אסף עדיכם . אחר שאמר בשלמי את ח"י הרעב הרעים בהם קשה הוא שיחזור ויאמר ורעב אוסף עליכם ; ורש"י בשם אחרים הביא פירוש שאינו לפי הפשט . וא"י תרגומתי ל' אסיפה וקידוש ; וחולס בראותי המתה כתובה בלא וי"ו ובלא יו"ד כ"ל לקרוא אסף לשון סוף (ע' במחלת לפניה) כי אחר שהזכיר ח"י הרעב אמר אספה עליכם הרעב . כעסם אספה עלינו רעות ח"י אכלה בם :

. 7 .

(ב) שים פניך . אין הכוונה שיהפוך פניו ממש לדר ההרים . אלא כדרך מליצה הוא . והכוונה שידבר אליהם כאלו עומדים לפניו . וכיוצא בזה למטה שים פניך אל גוג (ל"ח ב') : אר חרי ישראל . לפי שהיו עובדים האלילים על ההרים ותחת כל עץ רעק הנמצאים בגאיות ואכל אפיקי מים . לפיכך הסב הדבור נגד המקומות ההם ונבא עליהם החרבן כמפורש למטה פסוק י"ג (רד"ק) :

(ג) ראפיקים . לדעת קלינבערגער הוא Défilé בין שני הרים : (ד) והפלתו חלליכם לפני גרודיכם . המתים מעמאים כל המונע בם . והנה נבא שיהיו האלילים מתחללים ושעלמות המתים יתפזרו סביבות המזבחות שהוא חלול גדול (ע' מ"ב כ"ג י"ו) . ונבא ג"כ הרג רב לעובדיהם : (ו) תישמנה . הו"ד יתרה והס"ן היתה ראויה לדגש . וכן ויאשמו משפטו וישמו ונבאו יסס ואסס במקום שמים :

(ח) והותרתי וגו' . הרי זה מאמר מורכב משני מאמרים אשר הראשון

מהם בלתי נשלים. ושיעור הכתוב כך הוא. והותרתי לכם פליטי חרב ואז
 בהיות לכם פליטי חרב בנזים ובהזרותיכם בארצות אז יזכרו פליטיכם אותי.
 ואולי נ"כ מלת בהיות יתרה והסופר אחר שכתב וידעתם כי אני ה' בא לעיניו
 פסוק י"ג וידעתם כי אני ה' בהיות חלליהם (אולי היו שניהם בראש העמוד)
 ואח"כ הכיר שטעה וחזר למקומו וקרה מקרה שכתב בהיות בראש השטה
 ועשה סימן עליה וכתב בגליון והותרתי והעתיקו והותרתי בהיות. כזה:
 וידעתם כי אני י'

והותרתי בהיות לכם פליטי . . .

בהזרותיכם. ב'ו'ד הרבני על דרך בנזותיך נבך (למטה י"ו ל"א).
 (ט) אשר נשברתי את לבם. עשיתי שיהיה לכם נשבר ומדכה; והנה
 היל"ל שברתי ואמר נשברתי לרמוז על מליצת לב נשבר: ונקטו בפניהם.
 וכן למטה (כ' מ"ג) ונקטוהם בפניהם. משרש קטט. ועינו כשרש קוט והוא
 כשרש קוץ. יקולו בפניהם. יהיו כקוץ מכאיב לעצמם מרוב חרפתם על עונותיהם
 שגרמו להם הרעות ההן:

(י) וידעו כי אני ה' לא אל חנם דברתי. יראו שדבורי נחקיים (ר"ק).
 ודון יחזק' פ' לא לחנם אלא מפני רוע מעלליהם. ואר"ג מפרש לא לחנם
 אלא כדי שישבו ולבם יהיה נשבר ונקוטו ויתחרטו מחטותיהם. ודוד חזק
 מקשה שא"כ לא היה לו לומר לא אל חנם דברתי לעשות. אלא לא אל חנם
 עשיתי להם הרעות הזאת:

(יא) ורקע. ענין הכאה. ע' פירושי בבראשית ח' ו'.
 (יג) עבתה. לשון וענק עץ עבות. שענפיו מרובין (רש"י).
 (יד) ממדבר דבלתה, מן המדבר שהוא לדרוס ח"י עד דבלה שהוא בקצה
 הצפוני לא"י הכל יהיה שממה: דבלתה כמו רבלתה ברי"ש. רד"ק.
 (י' ד' מיכאלים וגו'):

ז

(ב) קץ. אחר שנבא החרבן להרים. נבא החרבן לכל ח"י: קץ. הוא
 דרך קריאה. ואח"כ פירש בא הקץ וגו': כנפות הארץ. של ח"י:
 (ג) ונתתי עליך את כל תועבותיך. כאלו המעשים הרעים שאדם עושה
 הם עצמם עושים אותו. והנה יתן עליהם תועבותם והם תגרומנה להם
 רע ועונש. וכיוצא בזה בירמיה (י"ד י"ו) ושפכתי עליהם את רעם: ועל
 הדרך הזה אמרו גדול עוני מנשוא. ומשא חטאו. וכבר עליה פשטה (ישעיה
 כ"ד כ'). ואח"כ אמרו עון והטאת להוראת עונש ולרה ומלוקה. כגון ויגדל
 עון בזה עמי מחטאת מרום:
 (ד) בתוכך תהיון. המעשים הרעים מביאים הפורענות ואמר שלא יעשו
 מחוכה. ויביאו העונש הכרוך בעקבם:

קרה

יחזקאל ז

(ה) רעה אחת רעה . הנכון רעה אחר רעה . וכן חרגס יונתן וכן נמלא בקצת ספרים כ"י . גם בנביאים עם חרגוס ורש"י כ"י על קלף שבידי וברפוס ברישא ובתנ"ך גדול שנת רע"ח . והנה ידוע כי כל שתי תבות שסוף האחת כתחלת האחרת יבא פסק ביניהן . וקרוי הדבר כי מן הרי"ש והפסק נולדה במקרה ובט"ס ת :

(ו) הקיץ . מי שהיה כנדרס הקיץ לבא אליך . והוא לשון הטופל על ל' קץ ; ואולי הקריאה בקיץ . והוא זמן לקיטת הפירות רמז להשחתה . וע' בפסוק שאחר זה . ונראה כי מעמדם לקחה יחזקאל . כי כן בעמדם (ח' א') והנה כלוב קיץ . ואח"כ כתוב בא הקץ אל עמי ישראל :

(ז) באה הצפירה . עמין סבוב כדעת ר' יונה (וגי') כעסם לעטרת נבי ולצפירת חפזיה . וכן ישוב וינפור (שופטים ז' ג') . אלא שר' יונה וגי' מפרשים הניע אליך גלגול המאורעות . והקשה רש"י כי לא יתיישב פירוש זה למטה (פסוק י') יאה הצפירה . לפיכך נ"ל טעם לפירה כמו תקופה . תקופת הימים (Stagione) . וזה מתיישב מאד למה ששיערתי למעלה לקרוא בקיץ אליך ומתפרש יפה ג"כ יאה הצפירה ואחריו נץ המטה פרס הזרן . הכל על זמן נתיחת הצמחים וציאחם ובוא עת כריתתם : דה . הוא מלת הקריאה לשמחה . כמו הדיד . והכוונה לא יהיה עוד רנה בשרים אשר שם הכרמים . כענין ובכרמים לא ירן וגו' (ישעיה יח') (ר' שמואל דעטמאלר) ודע כי בנביאים כ"י על קלף : שבידי ה"א במלת היום בלא נקודה לאות שג"ל יום . וכן התביר שבמלת קרוב גם הוא עד שג"ל קרוב יום מהומה . והיותר קרוב לדעתי הוא שהנמחה האמיתית כך היא . בא העת קרוב היום . יום מהומה ולא הר הרים . וקלינעבערגער אומר לא"הר על דרך לא"טוב : לא"חכם . impius, insipiens . והוא כאלו אומר קול יללה בשרים :

(ח) החמם הם למטה רשע . החמם שישראל עושים נץ ופרח וגבה ונעשה מטה . והמטה הזה הוא מטה רשע ולא יעשה פרי טוב : לא מהם . אין לקוות שום דבר טוב מהם ומהמונם (וקרוב לזה פירש רש"י) : לא מהמהם . ל"ל מהמהם . מאומם שמהם . כל' מכל היוצא מהם . וקרוב לזה ת"י ולא מבניהן . ה"א הידיעה מחוברת למלת הטעם . והוראתה אשר . כמו והעליה (ש"א ט' כ"ד) שענינו ואשר עליה : ולא נה בדם . נמלא בקצת ספרים ובנביאים כ"י על קלף שבידי ובד' ברישא נח בחי"ת : וכן בב"ר (מוצא בילקוט נביאים רמז שמה"ה) אמרו לא נח בהם לא היתה לברים נחת רוח מהם ; וכן היה קורא המתרגם הסורי שחרגס ולא אחתניח בהן . וכן יירוניתום שחרגס requies והכוונה לדעתי שאין בהם אפי' איש אחד שיהיה לדיק ראוי להמלט מן הפורענות כמו נוח שנמלט מן המבול (ע"ד שא' למטה סימן י"ד ונח דיאל ואיוב בתוכה) :

(י) הקונה . שדה :

(יג) כי המוכר אל המסכר לא ישוב . אחר שאמר הקונה אל ישמע

והמזכר אל יתחבל. הוסיף כי גם המזכר אל ישתחבב כסוף שנה לידו (עין פסוק י"ט). כי גם הוא חזן לו תקוה שישוב אל אחוזתו בשנת היובל. כי יגלו ואין עוד יובל: ועוד בחיים חיתם. ולא בחיים חיתם. לא שזכר מושך אחר עמו: ואמר חיתם בל"ר כלפי המזכר וקוה. כלומר כשישובו מן הגלות מקץ ע' שנה לא יהיו בחיים לא המזכר ולא הקוה: כי חזון אל כל המנוחה. זמן ארוך הוקצב להמון ישראל לשבת בגלות והם ע' שנה: חזון. זמן ארוך. כמו כי עוד חזון למועד (חבקוק ב' ג'). ולפי שפעמים הרבה היו הגלויות לימים רבים ולעמים רחוקות קראו לזמן ארוך חזון: לא ישוב. באופן שהמון הגולים לא ישובו לארצם: ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו. הכה קצת מן הגולים יתחזקו ויגיעו לגבורות ויחיו עד סוף הגלות. אך כל האנשים שחיהם בעון לא יתחזקו ולא יגיעו לגבורות ולא ישובו מן הגלות. ולדעת מזהר"ר יא"א לא ישוב חוזר אל החזון כל' גזרת ה' לא תשוב אחר. ואמר כן לומר ל' הנופל על הלשון עם לא ישוב שאמר תחלה (כי המזכר אל המזכר לא ישוב). ויא"א כי לא ישוב השני יתר הוא. והסופר כפל שתי הגלות בטעות. ולדעת מזהר"ר דח"א ל"ל (כמו בפסוק הקודם ובפסוק שאמר זה) כי חזון. ולא ישוב הוא על דרך לא ישוב חזון אף ה' (ירמיה ל' כ"ד):

(יז) תלכנה מים. מויעת חיים (רש"י). ויירחימום פי' ישפכו מי רגלים מרוב הפחד וירדו המים על ברכיהם. ורד"ק פי' תלכנה מים דרך משל. כאלו נמשו. שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה ודעת רש"י ל"ל עקר:

(יט) כי מבשור עונם היה. הכסף והזהב היה להם מכשול עון ע"ד וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ב' י'). (רש"י דעטמאלר):

(כ) וצבי עדיו לגאון שמרו. הכסף והזהב שהיה לבי עדים הם נשתמשו בו לרעה להחנאותו. והנה ראוי היה שיאמר בל"ר וצבי עדיו לגאון

שמו: ואולי היתה מליצת לבי עדיו לגאון שמו משל הדיוט בקרב העם. על כל מי שהיה משתמש לרעה במה שהיה אפשר שיהיה לו לכבוד ולתפארת:

(כא) וגתתיו. כספם והזהבם: וחללוה. ל"ל נכון הכתיב. והוא חוזר לא"י או לעיר ירושלים. וכן במקרא שאמר זה:

(כב) וחללו את צפוני. מפוני וממדי הוא בית המקדש. או ירושלים: ובאו בה. בא"י או בירושלים:

(כג) עשה הדרתוק. הוא לווי ע"ד השיר בלי שיהיה שם מי שיקבל הלווי. וכמהו רבים בגלויות. והכוונה ראוי להבין שלשלאות לרבי הגולים.

ור' טוביה בן אליעזר בס' לקח טוב פירש עשה מקור. והכוונה עשה יעשה מלך בבל. ויהיה עשה ע"ד למען היה לה ברכ (למטה כ"א ט"ו): הדרתוק.

שלשלאות. כמו ברתוקות. וזה (מ"א ו' כ"א) ורתוקות כסף (ישעיה מ' י"ט). ובסרבי רתק עניו סגר: מלאה משפט דמים.

עברו עברות שנתחייבו עליהן מיתה:

(כד) ונחלו. נפעל משרש חלל: במקדשיהם. כמו מקדשיהם. וכן פי' המפרשים
וסנכון כדעת רש"י שהכוונה על בני היכלי הבמות ובניינים כ"י
שלי מקדשיהם. ולדעת חלמידי שלום שמעון מדינה בעלי הסקוד דע להבדיל
בין הקדש ובין הסול :

ח .

- (ח) בשנה השישית. לגלות יויכין :
- (ג) שער הפנימית. שער החצר הפנימית. והיא העזרה. ונקראת חצר
הפנימית במ"א ו' ל"ז. ו' י"ב. והשער הזה נקרא למטה (ס') שער
המזבח שהיה מכון כנגד המזבח : המקנה. כמו המקנה. הגורס קנאס ; נמי
ל"א ול"ה מתחלפים: סמל הקנאה. משפטן במרכא עפחא. וכן הוא בנביאים
כ"י על קלף שבדי :
- (ה) סמל הקנאה. משפטן בדרגא חביר :
- (ו) תועבות גדולות וגו'. שיעורו הרוחא חתה תועבות גדולות וכו' :
- (ז) והנה חר אחר בקיר. כך נדמה לו במראה הנבואה. כאילו הוא רואה
מה שהיו עושים במחבא :
- (ח) חתר נא בקיר. והרמז חת החור (רש"י) : והנה פתח אחר. דרך
החור ראיתי פתח לשכה אחת (רש"י). ובתחלה הייתי מפרש שהחור
נעשה פתח :
- (י) מחקה. עיין למטה כ"ג י"ד :
- (יא) ויאזניהו בן שפן. לא חזר במקום אחר : ועתר. עשן בסורי פטורא.
- (יב) איש בחדרי משכיתו. מה שאלה עושים כאן האחרים עושים בביתם
בסתר : בחדרי משכיתו. בחדרים הפנימיים. כמו וכחומה נשגבה
במשכיתו (משלי י"ח י"ח) שענינו העשיר יש לו בחדרו כחומה נשגבה. הוא
הוא ועשרו הלפון באלורו : את הארץ. ח"י :
- (יד) מבכות את התמוז. אומרים שהוא Adonis אוהב Venus שנהרג.
ועיין בפירוש רד"ק דעת הרמב"ם. ולשני הפירושים קשה שאין שם
פרטי מקבל ה"א הידיעה :
- (טו) עוד תשוב תראה וגו'. הטעמים מועטים ומשפטים עוד תשוב תראה
תועבות גדולות מאלה. כמו למעלה פסוק ו' :
- (טז) והמה משתחיותם. בקלח כ"י משתחיותם. וכן נכון. ויש מפרשים
משתחיותם. השתחוויה שלהם :
- (יז) והנם שלחים את הזמורה אל אפס. לדעת יד"מ ור"ו וגו'
ולפניהם Walter הוא מנהג ע"ז שהיו כהני פרס עובדי השמש והאש
הובאים לאחוז בידם בשעת התפלה אגודת מטות (יקראו לה בלשונם Barsom)
שהיתה מועילה לפי דעתם להרחיק השרים. ולדעת Lightfoot ודערטרליי

הכוונה שהם מוסיפים זמורות אל האף והחמה אשר הכניסו כי אדם מוסיף פחם על הנחלים ועלים לאש. ובמדרשים נמנה מקרא זה בכלל י"ח מלין תקון סופרים כאלו היה ראוי שיאמר אל אפי. ואני בילדותי פירשתי שהוא משל הדיוט שהיה בקרב ישראל לומר פלוגי שולח את הזמורה אל אפי לומר שהוא עושה דבר מה חוץ למקומו. שאם היה עושהו על מקומו הראוי לו היה נהנה ממנה ועבשו הוא מוק. כאשר הלוקח בידו זמורה ואשכול ענבים אחד. ומכניס הזמורה בחוטמו וניזוק. כך ישראל משתחווים לשמש ולא לאל. ובזה קבלו עונש ולא שכר:

(יח) וקראו באוני קול גדול ולא אשמע אותם. מדה כנגד מדה. כנגד מה שהם הופכים אלי אמריהם:

ט.

(א) קרבו. זווי מבין פעל. והוא זווי על דרך השיר. כמו למע' ז' כ"ב; גם היה אפשר לקרוא קרבו בבנין הקל. וכן הוא במדרש איחקרבו: פקודות. אנשי פקודות:

(ב) שער העליון. אחד משערי בהמ"ק: כרי מפצו. לשון נפץ ושפירה. וקרו בו מופץ (ירמיה כ"א כ'): וקסת הסופר במתניו. הוא כלי הדיו. ועוד היום מנהג הסופרים והחכמים בארצות המזרח לשאת הקלמריין בחגורתם:

(ג) מעל הכרוב. איננו אחד מן הכרובים שעל הארון כדעת המפרשים. אלא החיות הנושאות כסא הכבוד נקראות כרובים ונקראות כרוב. וכן למטה (י"ד ב') אל תחת לכרוב. מבינות לכרובים. וכן נקראו בל' היה כאמרו (י"ד כ') היה המיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כצר ואדע כי כרובים המה:

(ד) תו. סימן ורושם כהוראת הפעל שלפניו והחיות (רש"י רד"ק) וכן נכון. ולא חש להגביל מה יהיה הרושם; וקלף מן הקדמונים פי' על אות התי"ו (ע' רד"ק). וכן קדמוני המצרים פי' שהוא שתי וערב כלורת תי"ו יונית (T). וכן בקלף מטבעות הכנענים (Phoenicii) לורת התי"ו כזה X אמנם בכתובת הכותים שהיא בכתובת לה"ק ביתי קדם אין לורת התי"ו כזה אלא כך א. ואף במלכת אבן אשר נמצאה במרסיליה בכתובת פניית אין התי"ו שתי וערב: אלא כך א:

(ז) שמואל את הבית. דרך זירו חזר ואמר להם זה אחר שכבר החלו להכות באנשים הזקנים: ומלאו את החצרות חרלים. טמאו את הבית ע"י שתללוהו חללים: צאו. מהרו והכו את היושבים בחצרות. ואח"כ לאו בתוך העיר: ויצאו. נקדו כך (ולא וילאו) מפני והכו שאמרו שהוא עבר: ונאשאר אני. נראה שיחזקאל כתב ונשאר אני בל' נשאר. לא נשאר

אלא חזי. והיה מי שהיתה קשה בעיניו מליה זו שחילתה לנסתר (שאר) וסופה למדבר בעדו (אח) וכחכב בגליון א לומר שראוי להיות ואשאר ובא אח"כ מעתיק שלא הבין וכחכב בגליון ואל"ף ונאשאר. ולדעת מוהר"ר שש"א נשפז הסופר כחכבו ושאר ושכח השי"ן וכחכב האל"ף שאחר השי"ן ומקף ומיד ראה שטעה וכחכב השי"ן והאל"ף והרי"ש. והסופרים שבאו אחריו העתיקו כמו שמצאו כחכב באל"ף אחר הס"ן ונאשאר. והנה בכל האמשים שהיו בבית ה' לא היה אחד שיהיה עליו חסו ויהיה ראוי להגל רק הנביא לבדו. ודע כי בנביאים כ"י על קלף שבידי מוקד ונאשאר ובגליון לא קרי אל"ף :

(ט) ותמלא הארץ רמים. בד' ברי"ש חמם. וכן נרפס בגליון חר"ך שנת רע"ח. וכן היה נסח רד"ק. אך יונתן ושאר קדמונים חרגמו רמים : מטה. משפט מוטת. משפט מעוקל : הארץ. (כל ערי א"י) מלאה חמם (שם כולל גבנה גולה ור"ח). והעיר (ירושלם) מלאה דין מעוקל. כשהגזל בא העירה ללעוק לפני השופטים מטים את דינו. וזה מתיישב יותר על נסח חמם. ולמעלה ז' כ"ג לא הזכיר הטיית הדין כי משפט רמים ענינו עבירות שחייבין עליהן מיתה :

(י) וגם אני. הנימל בקדמא. והחיתה מחוברת במקף (רע"ח וכן בד' פיזארו עם פירוש רד"ק. ובשני כ"י ערפורט. ובקצת דפוסים אחרים). ואם לא חתיה החיתה מוקפת היה וגם במוח :

י

(א) עריהם. על הכרובים :

(ב) לגלגל. הם האופנים. כמפורש למטה פסוק י"ג :

(ג) מימין לבית. בדרום. לפי שבצפון היה סמל הקנאה (ח' ה') : בבואו האיש. הגוי מיותר. ע"ד בנו בעור. ורבים כן בל' ארמית : מימין לבית בבואו האיש. חץ הכוונה על האיש לבוש הכדים שאינו נקרא בשום מקום האיש טחם. אך טעמו מימין הנכנס. כי מימין לבית משתמע לתרי אנפי. על כן פירש שהוא מימין לארס הנכנס ; ודוגמת הלשון הזה מצאנו (מ"ב י"ב) ויתן אותו אלל המצבא מימין בבוא א"ש בית ה' (מוהר"ר דח"א). וכן פי' שם רש"י מימין ביאת האנשים. וכיוצא בזה משמאל א"ש בשער העיר (מ"ב כ"ג ח') :

(ד) וירם כבוד ה' מעד הכרוב על מפתן הבית. הוא הסילוק עצמו האמור למעלה ט' ג' (רש"י). והנה נסתלק מחלה הכבוד בלא המרכבה ובא אל המפתן. ואח"כ יאלה המרכבה. כמ"ש (למטה ט"ו) וירמו הכרובים ואח"כ יאל הכבוד מעל מפתן הבית ועמד על המרכבה (פסוק י"ח). ואח"כ (פסוק י"ט) נשאו הכרובים כנפיהם ועמדו פתח שער בית ה' הקדמוני :

(ט) ובראה האופנים בעין אבן תרשיש . אומר קלינבערנער שנקרא
גין הגון המיוסד וסבבי לחזה דבר . כגון השלב לבן . ונקרא מראה
מה שאחז מקריי ומשחנה . כגון מראה הנגעים . ומלבד זה מראה נאמר ג"כ
על זה שיש לו יותר מגון אחד . כגון מראה הקשת . וכולל כל דמות הדבר
וצורתו . כגון כמראה אדם :

(ח) הראש . ראשה של חיה שהיה האופן אללה :

(ז) ובר בשרם . של החיות . והנה לפי הטעמים הרי זה מקרא קצר .
וכל בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם מלאים עינים סביב . וכן האופנים
מלאים עינים סביב . וע' ברא' ז' י"ג . ול"ד כ"ח . וירמיה ט' כ"ח :

(ו) קורא הגלגל . למעלה פסוק ב' באמרו ב' אל בינות לגלגל . ויר"ם
וגי' אומרים שנקראו האופנים בשם גלגל שהוא מורה ג"כ רוח מערה .
כמו גלגלא בסורי ועלעולא בחרגוס . וכך הם מפרשים קול רעמך בגלגל
(תהלים ע"ז י"ט) :

(ד) פני האחר . כל פני הצד האחד פני הצד השני . וכן כלם : פני כרוב .
הכוונה פני שור . וכל שדרך נחות קרא לשור כרוב ע"ש שהוא חורש .
כי כרוב בארמי וערבי כמו חרש בעברי ; וכבר היה אפשר לפרש כל כרובים
מל' זה ולומר שהכוונה תמיד 'שורים' אלמלא מליצת וארע כי כרובים המה
(למטה כ') שמראה ממנה כי ' ' סתם כרובים עינים מרכבה :

(ט) ויעמוד . הכרוב . לפעמים הכרובים והחיות נקראים כרוב וסיה בל' יחיד :
(כ) וארע כי כרובים המה . כל ל' מרכבה . ידעתי שהם מרכבת האל .
ע"ד וירכב על כרוב :

(כב) מראיהם ואותם . שיעורו אשר שם על נהר כבר ראיתי מראהם של
הכרובים האלה ואותם . כלומר עלמם :

יא

(א) עשרים וחמשה איש . אינם הסמכים למעלה ח' י"ו . גם ותשא
אותי חין עיניו וכבר נשאה אותי אלא ענין אחר הוא (רח') :

יאזניה בן עוזר ופלטיהו בן בניהו . לא חזרו במקום אחר :

(ג) לא בקרוב וגו' . המפרשים פירשו לא בקרוב יצואו דברי הנביאים
עלינו ואין לחוש להם . אלא ראוי לנו לבנות בתים . כי כשם שאין הנשאר
יולא מן הקדרה עד גמר ביסולו . כך לא נלא מעירנו עד יום מותנו . ויפה
הקשה רז' כי מפקוק ח' חרב ירחס משמע שהיו ירחים מן האויב . והוא
רו' חין ראוי לנו לשבת בעיר הזאת ואף כי לבנות בתים בה . כי יצאו
הנשדים וישרפו את העיר ואנחנו נהיה כבשר בתוך הקדרה . אבל ראוי לנו
שנעלה מלאכים מזרימה כמפורש למטה י"ז ט"ו . אך לפי זה העיקר מחר שהוא
ענין שליחות המלאכים למזרים . ועוד אם היו בוטחים בחיל פרעה למת יעזבו

את עירם ולא יבנו בה בתים? ועוד למטה פסוק ט"ו מפורש שהיו יושבי ירושלם אומרים לנו היא נחנה הארץ למורשה. ח"כ לא עלתה על לבם לעזוב עירם. ואייכהארן ולפניו Flacius פירשו בהפך ראוי לנו לבנות בתים בעיר הזאת (ומלת לא כמו הלא) כי אין ראוי לנו לזוז מקדמתנו אלא כמקרה הסיר בן יהיה מקרה הבשר; ואמנם אפילו היה כתוב הלא. כמה המליצה דחוקה ומשחתת לומר הלא בקרוב בנות בתים תחת אשר היה ראוי לומר בן בתים ושבו. או הבה נבנה לנו בתים וכיוצא. — ול"כ כי הנביא רומז כאן על ענה עמוקה שיענו שרי העם אשר בירושלם. שאמר שהיו יועלים ענת רע בעיר הזאת. וענתם היתה כי בראותם מלחמת הכשדים ורבים מיושבי הפרזים והערים הקטנות העירו בקרב ירושלם. נזרו שלא לקבל עוד שום אדם בתוך ירושלם כדי שלא יחזק הרעב בעיר; והענה הזאת מפורשת למטה (פסוק ט"ו) אחיך אחיך חנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה אשר אמרו להם יושבי ירושלם רחקו מעל פ' לנו היא נחנה הארץ למורשה. והנה בהתרבות הבאים משאר הערים לירושלם אין ספק שהיו צריכים לבנות להם בתים חדשים. לפי היו השרים אומרים לא בקרוב בנות בתים אלא ראוי להמתין עדי יעבור זעם המלחמה ואח"כ נבנה בתים ויבא מי שירצה. ואמנם היה הסיר ואנחנו הבשר ענינו. אם לא נעשה בן להרחיק מעלינו חנשי שאר הערים. אז נהיה כבשר בתוך קלחת. כלו' יאורו האויבים סביבותינו כמו האש הסובב את הקדרה ולא תהיה לנו פלגיה. ומלת אם לא בן הושמטו כמו בפסוק יכשילך האלהים לפני אויב (ד"ה ב' כ"ה ח'). ואתה הסבות את לבם חמורית (מ"א י"ח ל"ז). ואמנם הענה הזאת שהיו השרים יועלים היתה ענת רע. כי היה להם להשתחף עם כל אחיהם המפוזרים בארץ יהודה והיה ראוי שיתחברו עמהם ובלב אחר ילחמו באויביהם. ואם לא היה להם בטחון להתגבר על הכשדים היה להם להשלים עמם ולהעלות להם מס. והם נסגרו בעירם ולא חשו רק לעצמם והניחו כל שאר האומה ביד האויבים:

(ה) ומעלת רוחכם אני ידעתי. לדעת מלגדי שלום שמעון מודינה ידעתי שהוא לשון יחיד חוזר לרוחכם ואסרה מלת אשר. רוחכם אשר אני ידעתי:

(ו) הרביתם חלליכם בעיר הזאת. ושקר הוא מה שאתם מתפארים שכוונתכם לעונה להלל את חנשי העיר:

(ז) הבה הבשר והוא הסיר. לא לבס לומר שאם יתקבצו בירושלם חנשי שאר הערים אז תהיו אתם הבשר והוא הסיר; אך האנשים אשר הרגתם על לא חמס עשו. הם היו ראוי שיאמרו שער ירושלם היתה להם כמו סיר. והם היו בתוכה כבשר בתוך הקלחת. כי אתם שרי העם תחת אשר אתם מתפארים שאתם משגיחים לעונות חנשי מדינתכם. הנה אתם חומסים אותם והורגים בהם: ואתכם הוציא מתוכה. תחת שהייתם יועלים להשגב בעירכם ולהרחיק ממנה כל שאר ישראל תמותו בחרב חוץ לירושלם: הוציא. מקור

ועעמו צריך להליל. כמו זכור את יום השבת. ובקצת ספרים כתוב ארצא:
(ח) חרב יראתם. ולפי' יעצתם להסגר בתוך העיר ולשבת במגור. ולא
בחרתם ללכת לקראת נשק:

(י) על גבול ישראל. ברבלה בארץ חמת שחט נבוכדנאצר את כל שרי
יהודה (ירמיה כ"ב י'). וארץ חמת היא גבול צפוני לא"י (רש"י ור"ק):
(יא) היא לא תהיה לכם לסיר וגו'. כי תלאו ממנה ותמותו חוץ לעירכם
אל גבול ישראל: ואתם תהיו בתוכה לבשר. רוח' אומר כי מלח
לא שבדאש הפסוק מושכת אחרת עמה ואתם לא תהיו בתוכה לבשר. ואי
אומר ואתם תהיו בתוכה לא בחוץ ירושלם אלא בתוך הסיר (ומלאנו סיר ל'
נקבה למטה כ"ד ו'). כלומר אתם תהיו כבשר בתוך הקלחת אך לא בחוץ
ירושלם. כי אל גבול ישראל אשפוט אתכם:

(יב) בתי. כך נדמה ליחזקאל במראה הנבואה. לאות על מה שיהיה:
(טו) אחיד וגו'. עד שאתם לווה על פלטיהו בן בניה שמת. היה ראוי
לך לנעוק ולהאנח על אחיך אנשי גאולתך ועל כל בית ים' היושבים בערי
יהודה שאמרו להם יושבי ירושלם רחקו מעל ה'. ואל תבואו ירושלימה כמו
שפירשתי למעלה פסוק ג'. והמפרשים פ' על גלות יהויכין. וא"כ למה אמר
יושבי ירושלם והיל' יושבי יהודה. כלומר כל היושבים בארצם שלא הגלו בבבל;
ואיך אמר וכל בית ישראל כלה? והלא הגולים לא היו רוב האומה?

(טז) כי הרחקתם בגוים. גם אחר שארמיקס מעל ארמיתם לא יהיו
רחוקים ממני ומהשגחתי כי גם בגלותם כשלא יהיה להם מקדש אני אהיה
להם למקדש. ע"ד והיה למקדש (ישעיה ח' י"ד). והשגחתי תהיה עליהם.
והנה נשוא התפארו יושבי ירושלם היותם בעיר הקדש: מעט. לא אליהם
מכל מק. כי סוף סוף לך אגלה אותם כדי שיקבלו עונם חטאתם. אך הגלה
פורחא מיהא להוי שאם יעמוד המן להשמידם לא יוכל להם. והמפרשים
פ' מקדש מעט על בתי כנסיות. אך לפ"ז היה ראוי שיאמר במקדש לא למקדש
ומליצת ואני להם למקדש אינה אלא כמליצת והיה למקדש:

(יז) לב אחד. שזה לטובה. ואולי הקריאה אחר. וענינו כמו לב חדש
האומר למטה ל"ו כ"ו: ובקצת ספרים גם כן לב חדש: בקרבם.
כן נכון. ועיין מנחת שי. ובר' ברישא בקרבכם. מבשרכם. שניהם לנכח.
ומלת להם שלא לנכח. ועל כל פנים אין מנוס מהודות שדבר יחזקאל לנכח ושלא
לנכח. כי הנה פסוק י"ז הוא לנכח ופסוק י"ח שלא לנכח:

(כא) ואר לב שקוציהם וגו'. אמנם הרשעים הגמורים אשר לבם הולך אחרי
רצון שקויהם ותועבותיהם דרכם בראשם נתתי ואענישם; ושיעור המלות
ואשר אל לב שקויהם לבם הולך. הן חמת כי מלת לב נראה יתרה. ותלמיד
אליעזר אליה אינל אומר כי אחר שהזכיר למעלה את לב האבן ולב הבשר אמר
כאן שלבם הולך אל לב שקויהם ואליהם שלבם לב אבן או לב כסף וזהב או
לב עץ. לא לב בשר:

(כג) על ההר אשר מקדם לעיר. הוא הר הזיתים הנקרא ג"כ הר המעשה :

יב.

(ג) יומם . interdiu והוא כנגד בערב שבפסוק ד' : וגלה יומם . ממקום למקום באותה העיר : אולי יראו . שמא יבינו :

בי בית מרי המה . לפיכך עדיין הוא שמא (רש"י) . או כדעת ר"א להיותם בנים מורידים לא יתפעלו מהדברים הנשמעים . ואולי יתנו לב על מה שיראו בעיניהם ממעשה הנביא :

(ד) והוצאת בריך . אין זו יציאה חוץ לעיר אלא הטעם כי ביום יציע ממנו בארצו או בשקים ויוציא כליו (הם השקים או הארצו) חוץ לביתו כדי שיראוהו כאדם המכין עצמו לכניעה . ובערב יעשה עצמו כנוסע ויוציא מן העיר :

(ה) לעיניהם חתר דך בקיר . לעשות עצמו כבורח מתוך העיר סוגרת ומסוגרת . שהאויב סביבותיה :

(ו) פניך תבסה ולא תראה את הארץ . כענין בושנו מאד כי עזבו ארץ (רד"ק) . וכן מפורש למטה פסוק י"ב :

(ז) חתרתי לי בקיר ביד . לא בכלי ברזל שחותרים בו כדי שלא ישמעו קולו (רד"ק) האויבים אשר חוץ לחומה :

(ט) הלא אמרו אליך . משמע שכבר שאלו אותו מה היה עושה . אך בשעת מעשה לא הותר לו להפסיק פעולותיו ולדבר אליהם ובנקר שאמריו פירש להם הענין :

(י) הנשיא וגו' . יונתן רש"י רד"ק ור"י פי' על הנשיא הוא המשא הזה . זה דמוק מאד . ואולי ראוי לקרוא הנשיא והוא דרך שאלה . ע"ד התשפוט אוחם התשפוט בן אדם (למטה כ' ד') . התשפוטו התשפוט את עיר הרמים (כ"ב ז') . והנה האל עושה עצמו כשואל את פי הנביא אם יש את נפשו לשאת המשא הזה על ירושלם ואח"כ מנוח אותו שיעשה כן ויאמר אני מתחייב וגו' : הנשיא הפעיל . והיה משפטו בקל הנשיא : ע"ד וה' נשא עליו את המשא הזה (מ"ב ט' כ"ה) . ומפני מלת "הנשיא" שבפסוק י"ב בא גם כן הנשיא : ובד בית ישראל אשר המה בתוכם . שיושבי ירושלם הם בתוכם ובחמץ של כל בית יש' . כי עיר הממלכה היא כמרכז לכל הממלכה והיא עיקר הממלכה (יח"ק) :

(יב) בעלמא ויצא . לפי הפשט בעלמא חוזר למלת ישא . חמץ בזה"ט ממנו אותה למלת ויצא להשוות הענין למה שנאמר למעלה בעלמא תוציא . בעלמא הוצאתי ; ובנביאים כ"י על קלק שבידי כתוב יצא בלא וי"ו : יען אשר לא יראה . משפטו למען :

(יג) ואותה לא יראה : כי עורו את עיניו :

(יד) אנפיו . חייליו . זהמלה לי כנף ר"י קמחי (ורח' וניז') :
 (טז) וידעו כי אני ה' . מראה שהכוונה שהגוים יכירו כי ה' הענישם כאשר
 שמעו מהם את כל התועבות אשר עשו . וכן מלאו ביחזקאל וידעו הגוים
 כי אני ה' (ל"ו כ"ג ול"ו ל"ז כ"ח . ל"ט ז') . וכן ונודעתי לעיני הגוים רבים
 וידעו כי אני ה' (ל"ח כ"ג) . וכן בסיומן ל"ט אומר תחילה (כ"ב) וידעו בית
 ישראל כי אני ה' אלהיהם . ואח"כ (כ"ג) וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל
 דומה ממעל למעל שאומר כאן וידעו (ישראל) כי אני ה' בהפילי אותם בגוים .
 ואח"כ למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים אשר באו שם . וידעו (הגוים)
 כי אני ה' :

(יט) למען תשם ארצה . יאכלו לחמם בדאגה מרוב והלרות . הלרות תרבינה
 כ"כ עד כי לבסוף תשם הארץ . בנביאים כ"י על קלק שבידי כתוב
 ארס . וכן נכון :

(כד) חזון שוא . הראוי חזון . וכן מקסם . לא תהיינה עוד הנבואות לשוא .
 כלומר כלתי מתקיימות . ולא יהיה כל מקסם הנביאים חלק . כל'
 ריק . ול' קסם אינו תמיד הבלי הקוסמים ע"ז . כי מלאו קסם על שפתי
 מלך במשפט לא ימעל פיו (משלי י"ו י') . שהכוונה זו הגדה נאמנה . ובפלי
 הנקוד והטעמים (ואחריהם המפרשים) היה קשה אללם שהיה הנבואה נקראת
 קסם . וגם שיאמר הנביא שלא תהיה עוד הנבואה שוא כאלו עד הימים היתה
 שוא . ולפיכך עשו חזון ומקסם סמוכים כאלו הכוונה לא תהיה עוד בישראל
 נבואת שקר . ולפיכך נתנו התביר תחת מלת עוד (לא יהיה עוד | כל חזון
 שוא ||) . והיה ראוי להגות תחת חזון . ולפיכך אומר אני כי מה שנמצא
 בד' ברישא ובנביאים כ"י על קלק שבידי חזון ומקסם שניהם בקמץ . אע"פ
 שהוא נכון לפי הפשט . אינו לפי דעת בעלי הנקוד . ואינו אלא ט"ס . גם
 יונתן עשה חזון סמוך לשוא (נבואת שקר) . כן הוא בשני תרגומים כ"י שבידי
 ובדפוס רע"ח . ולא נבואת שקר ; ודע כי במקום וכוז כדבין בשני תרגומים
 כ"י שבידי כתוב וקסם כדבין :

(כה) לא "תמשך עוד : כל שהאמת ראוי במלת עוד . ואח"כ ראוי לקרות
 כל דברי אשר אדבר דבר ויעשה :

יג

(ג) הוי . במקום הוי . כי אחריו על :
 (ד) בשועלים וגו' . תחת שהיה לנביאים לגדור פרצות העם . כלומר להזהירם
 כדי שיחזרו למוטב . הנה אין לבס כ"א על צנעם . ולפיכך הם מחזירים
 את הרשעים . והנה הם כשופלים בחרבות שאינם נכנסים שם לגדור אלא
 לאכול ולחבל :
 (ה) לעמוד . כדי שיוכל בית ישראל לקום לפני אויביו :

(ט) ואל אדמת ישראל לא יבאו. בשבט גלות צבל (ד"ק) :
 (ז) והוא בונה ח"ץ. העם בונים מחילה וקיר. והם. הנביאים. טמים אותו
 בשבט גרוע. ובלתי מתקיים : תפל. גרוע כמו המאכל שאין בו מלח.
 וכן תרגמו יונתן טין פטיר דלא תבן (ויירונימוס). והחמר בלא תבן אינו חזק
 כ"כ לקשר החומה :

(יא) אבני ארגביש. אבני קרח (גבש בערבי נקפא) כלומר אבני ברד :
 תבקע. erumpere. כל ילידה נכה נקראת בקיעה. כמו אז יבקע

כשחר אורך. בצורות יאורים בקע (חיוז כ"ח יו"ד) :
 (טו) ואמר דבם. בקעת ספרים ואמר בקמן האל"ף. וכן ת"י ויתחמר
 לכון. והוא דומה למ"ש למעלה הלא יחמר אליהם. הלא ששם חמר
 אליהם. כי מלות איה הטיח אשר עמחם יחמרו אותן אליהם. אבל מלות חין
 הקיר ואין הטמים אותו לא יתכן לומר אותן אליהם. הלא עליהם : אין הקיר
 ואין וגו'. חין כמו אי ואיה. וחמרו אין במקום אי כמו שחמרו אי במקום
 אין (אי שחר ובל"ח אי אפשר) וכן מאין יבא עזרי (תהלים קכ"ח
 א') : "ובל"ח מאין ולאין בן זומא :

(יח) הוי למתפרות וגו'. המפרשים פ"י שהכסמות והמספחות האלה
 היו מנהג כשפים וקסמים. ור"י ולפינו Theodoretus פ"י משל על מה
 שהיו מחניפות את העם ומחנכות להם שלום. כאילו היו משכיבות אותם על
 כרים וכסמות רכים. ואני בראותי מלות לצודד נפשות ומלות אשר אתנה
 מצודדות שם את הנפשות לפורחות וקרעתי אותם מעל זרועותיכם ושלחתי את
 הנפשות אשר אחס מצודדות את נפשים לפורחות : וקרעתי את מספחותיכם
 והללתי את עמי מידכן ולא יהיו עוד בידכן למצודה. כ"ל ברור שאין הכוונה
 כאן אלא על מין ממניי לידת העופות : והכסמות והמספחות הן מין ממניי
 הרשמות שהעופות נלכדים בהן בראשן. וממליצת וקרעתי אותן מעל זרועותיכם
 נראה שהיו הכסמות חפורות על אצילי ידיהן של הנשים המצודדות. וא"כ
 למתפרות כסמות על כל אצילי ידי עינו שמדביקות הכסמות על זרועותן ;
 אמנם המספחות על ראש כל קומה נראה שעינו שהמספחות היו מחוקקות
 בשביל כל ראש מאיזו קומה שיהיה. כלומר שאותן המספחות היו מהן גדולות
 ומהן קטנות כפי שיעור העופות שהיו רואים לצודד : אצילי ידי. בענין מלת
 אצילי. עיין ירמיה ל"ח י"ב : הנפישות וגו'. הה"א לחמיהם. כמו הדרכי
 לא יתנו. וע' ד"ק :

(יט) בשערי. מלשון מי מדר בשעלו מים :

(כ) לפורחות. ענין עופפות. כמו בל' ארמי ובל"ח :

(כז) הבאות. מן ונכאה לבב :

יד.

(א) וישבו לפני. לדרוש את ה'. כמו למטה ב' א'. ודרישת ה' היא

שאלת העתיד עם בקשה שהעתיד יהיה טוב ולא רע. והיו נותנים שחר לנביא כדי שיתפלל בעדם. באופן שיחן ה' בפיו נבואה כפי רצון הדורש. עיין למטה פסוק ט' :

(ג) וכבשור עונם. מה שהוא להם למכשול עון. מה שהם נכשלים בו. אינם מרחיקים אותו מהם לבלתי הכשל בו. אך נותנים אותו נכח פניהם לנרות בעלמם ילר הרע: האדרוש. האל"ף במקום ה"א. כי כבד על הלשון לקרוא שם הה"ן זה אחר זה (ד"ק). ובנביאים כ"י על קלף שבידי מצאתי האדרש אדרש. והוא על דרך התשפוט התשפוט את עיר הרמים (למטה כ"ב) :

(ד) נעניתי. כ"ל כמו עניתי בקל. והוא ע"ד שאומרים על האל מדבר. ואולי ג"כ אמרו נענה בנפעל ע"ד שהיו אומרים נדרש. ואח"כ מפרש פסיתי עמתי עונה לו: אני ה' נעניתי לו. כ"ל גם כאן דרך תמיהה. וכן דעת ר' שמואל דעטמאלר: בזה ברוב גלוליו. ברוב ספרים בא קרי. וכן נראה דעת יונתן ולפ"ז הטעמים קשים מאד כי אינם מסכימים עם הקרי. והיה ראוי להטעים כך: אני ה' נעניתי לו בא ברב גלוליו. ואמנם הטעמים מסכימים עם הספרים שאין בהם קרי 'וכתיב'. וכן היה גירסת בעל מנחת שי. אלא שהה"א בלא מפיק. ולפי גירסא זו צריך לפרש אני ה' נעניתי לו באותו ענין. כל' ברוב גלוליו. וכן פירש רש"י. וגירסת בא קרי כ"ל עיקר. וכן פירשו רש"י ורד"ק. וי"ח כי ל"ל בי. כמו למטה ז' ויהיה ברב גלוליו עינו עם כל גלוליו. אע"פ שגלוליו רבים :

(ה) למען תפוש. בדרך הזה אני רוצה לתפוש אותם במה שיש בלבם ולהענישם על הכסתר בכלותיהם: נזורו. נפעל משרש זור שענינו בארמית סור: בגלוליהם כלם. ברצוני גלוליהם (עיין בירמיה י"ח וי"ח וי"ח). ולמטה פסוק י"ח; ואם היה כלם חוזר לבני ישראל היה מעלי בטעם תביר :

(ו) והשיבו. את לבבם (רש"י): מעד גלוליהם. בנביאים כ"י על קלף שבידי מכל גלוליהם :

(ז) אני ה' נענה לו בי. כ"ל גם זה דרך תמיהה. וכן דעת רש"י דעטמאלר: בי. בדברי. ומוהר"ר קלינצברגר אומר. לא אענהו בדברים. אבל בי. בנחי הגדול. כלומר אענישהו. כמו שמפרש והולך :

(ט) והנביא בי יפוצה. אם יתפתה הנביא לתקית שחר שיחן לו הדורש. וידבר לו דבר בשם ה'. אל יתברך האיש ההוא לאמר שלום יהיה לי. כי אמנם אני הוא שפיתתי אותו. סבבתי שיתפתה. כי לא היה נביא אמת. ורציתי בהתפרכס שקרומי. ואח"כ אטע ירי עליו והשמדתיו :

(יד) נח דניאל ואיוב. הזכירם בסדר הזה שלא כסדר זמניהם. כי רצה להזכיר תחלה נח שניצל בשעה שכל שאר בני העולם נכרתו. ואח"כ דניאל שניצל מן השביה ועלה לגדולה בזמן שכל בני עמו היו בשביה. ואח"כ איוב שניצל בזמן שכל בניו ובנותיו ורוב עשרו חבד וגם הוא הוכה מכף גלו ועד קדקדו רק נפשו נשמרה :

(כא) אף כי וגו'. אם בשלמי אל ארץ אחת אחר מארבעה שפטי לא יעלו
הלויים בנים ובנות. ק"ו בירושלם ששלחתי בה שפטי ארבעתם היה
מן הראוי שלא יעלו אף אחד מהשופטים; ואעפ"כ רחמתי עליה. והנה נותרה
בה פלטה. ואין להשיב כי הפלטים הם הלויים שהיו בתוכה. כי באמת הם
רשעים. כמו שחראו בעיניכם כשיבאו לכאן (לכבל) בגלות:
(כב) כי לא חנם. בנביאים כ"י על קלף שבידי כתוב לא אל חנם. וכן
בקלף כ"י ורפואים קדמונים אחרים:

מזן

(ב) מה יהיה. כ"ל מה הוא ומה נחשב הוא עץ הנפץ בתוך שאר כל העצים.
ופירש ואמר מה הוא ומה נחשב הזמורה אם תהיה בעלי היער. כלומר
אם תעריך אותה עם שאר עצי היער:
(ג) הנה ראש נתן לאברהם. הלא אין בו תועלת חלא לשרפו. ועתה
הנביא מצייר כאילו כבר נתן לאש וכבר נאכלו שתי קצותיו ותוכו נחר.
והוא שואל היש להלך למלאכה. ובנמשל הכוונה כדברי רד"ק על מה שכתוב ארס
מקדש ופלשתיים מאחור ויאלצו את ישראל בכל פה (ישעיה ט"ז). זה הוא
את שתי קצותיו אכלה האש. ואמר ותוכו נחר על ירושלם עצמה שירדה מגדולתה
על ידי רוב הכסף והזהב שלקחו ממנה מלכי הגוים:
(ד) בעין היער. בגליון רע"ח בעצי:
(ה) מהאש יצאו. על דרך הלא זה אור מנול מאש (זכריה י"ב).
והכוונה הובאו באש לנרוף אותם ולא לשרפו. כלומר נמלטו. מסכנות גדולות.
ולא הטיבו דריכהם. ואין להם תקנה חלא להחזירם לאש עד שתאכלם לגמרי:

מזן

(א) מבורותיך. משרש כור מענין שרש כרה כעצם אל צור חזבתם ואל
נקבת כור נקרתם (ישעיה כ"א ח') (רוח' וגו') ולפניהם נוסטיוס: חלא
שלדעתו המלה משרש כרה. והכוונה זקניך וראשי משפחתך. וכן מולדותיך
ענינו משפחותיך. עיין מה שכתבתי בבראשית י"ב ח'. ולפי עולה יפה מ"ס
מארץ הכנעני. ואמנם הכוונה לרעת רד"ק ודון יצחק (ורוח') היא לומר.
אחם כאילו אינם בני אברהם יצחק ויעקב חלא כאלו אחם מזרע כנען שמעשיהם
מתועבים. ול"נ שהכוונה אבותיך היו אחרים כמו הכנענים שהיו שורפין את
בניהם באש. ומלבד זה אביך היה אמורי ואמך חתית. ומולדת בזמנים. ומכל
זה נמשך שלא חסה עליך עין ולא כרתו שרך וגו'. וכל זה משל על מצב
האומה בתחילת היותה. כלומר בגלות מלכים. כעצם ימלאהו בארץ
מדבר וגו': והנה למטה פסוק מ"ה מפורש שהאמוריות והחתיות נעלו ראשיתן

ובניהן כלומר שהיו מואסות אוחס ומתאחרות עליהם . הן אמת כי שם הניח
מתחיל הכח לאס ואומר כאמה נחה . אך עתה בתחלת הגבוהה נראה שלא
נתכוון לך אלא לזייר איך לא חסה עין על הכח ביום הולדת אומה :

(ד) למשעי . משרש משע ענין טהרה ונקוי בערבי . ר"י קמחי הביאו רד"ק
בשרש שוע (ורו' וניז') :

(ה) בגער נפשך . מלינה קסה . ואולי כמו נשפך . שהיה הדם נשפך
ויוצא ממנה לכלל :

(ו) מתבוססת . לפי ענינו פירושו מלוכלכת ומתגלגלת בטינוף : ברמיך
חיי . אע"פ שאת מתבוססת ברמיך רזוי שתחיי ולא תמותי . וחזר
ואמר ברמיך חיי כל' השארי בתוך דמיך וחיי . כי עדיין לא רחץ אותה מדמיה
אלא אח"כ כמפורש בפסוק ט' . והיה אפשר לפרש ג"כ (נגד הטעמים) ואמר
לך בהיותך ברמיך חיי . כל' אז כשהיית מתבוססת ברמיך אמרתי לך
חיי : ותלמידי יח"ק ז"ל אומר כי בפעם ראשונה ראוי לחבר מלת ברמיך למעלה
ובשרה למטה . כלומר אז כשהיית ברמיך אמרתי לך חיי . ואמרתי לך חיי
ברמיך . השארי מתבוססת ברמיך וחיי ולא תמותי . אכן :

(ז) רבבה . הוא לפי הנמשל . כי במצרים פרו ורבו לרבות . ולפי המשל
נריך לפרש גדלה ורבה :

(ח) סדת ורביש . ושמן . לחם עשוי משלשה דברים אלו . וכן נראה
למטה פסוק י"ט . ומאלנו מאלל שהיה חביב מאד לסוריים . ונקרא
חביאל . והוא מורכב מקמח שומן ודבש :

(טו) ותשפכי את תזנותיך על כל עובר דו יחי . מקרא קצר : ושיעורו
ותשפכי את תזנותיך על כל עובר באופן שכל עובר לו יהי יסיד הסכר
בתחילת הפסוק . ולדעת מוהר"ר אליעזר אליה אינל אל מקרא לו אלא לא יסי .
כמו בפסוק שאמריו . לא באות ולא יהיה . וכן יונתן היה קורא לא באל"ף :
(טז) לא באות ורא יחיה . מלשון ולא יהיה הדבר ולא יבא . כל' דברים
שאניס רגילים לבא ובלתי רגילים להיוחס :

(יט) ונתתיהו . הו"ו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו . ואם היה
כתוב האכלתים (ר"ל האכלת את הללמים לחמי) היה עולה יפה . גם
הגרש שעל מלת לך שהוא מפסיק " פחות מהפשטא שעל ודבש אינו מתיישב
אלא לפי קריאה ^ט זו : שאל"כ היה ראוי להפסיק לך ברביע . לחמי אשר נתתי
לך . כלומר סלת שמן ודבש שהאכלתיך . גם יונתן שחרגס אכילתיך ולא חרגס
דאכילתיך נראה שהיה קורא האכלתים וחרגס אכילתינו . והמעתיקים הגיהו
להשוות התרגום אל העברי . וכבר ידוע כי הכ"ף והמ"ם קרובות במכתב שמוני :
(כ) המעט מתזנותיך . חזר למטה . וכי כל תזנותיך לא הספיקו לך והיו
מעט בעיניך . עד שהוצרכת לשחוס את בני ולתת אוחס למאבהיך ?

(וכן דון יצחק) :

(כג) אוי אוי לך נאום ה' . מאמר מוכגר . ושיעור הכתוב ויהי אחרי . כל
רעך וחבני לך גב (רו') :

(כד) גב. מקום גבוה. כמו רמה שאחריו: וכן נף. על גפי מרומי קרת (משלי ט' ג'). ולפי המשל הוא מקום לזנות. ולפי המשל הוא על

המזבחות:

(כו) ותזני אל בני מצרים. לפי המשל הכוונה לדעת המפרשים עשית כחזעבותם ועבדת את אלהיהם. ולדעתי הכוונה על בואם בבית עם המצרים בגון כשלקח שלמה את בת פרעה. ואח"כ אחו שלח מלאכיו אשורה להביאם לעזרו ואח"כ חזקיה נפתח למלאכי מלך בבל. וכל זה היה כעין זנות מתחת אלהי ישראל בהתחברם לעובדי אלילים ושימו בשר זרועם. וכל זה מפורש למטה ט' כ"ג. ושם גם המפרשים פי' לעין כריתת ברית:

(כז) בנות פלשתים. זה היה בימי אחו. ככתוב בד"ה (ב' כ"ח י"ח) ופלשתים פשטו בערי השפלה והגגז ליהודה וילכדו את בית שמש ואת חילון וגו'. ואחר זה שלח אחו אל מלך אשור לעזור לו. ואח"כ שניין הפלשתים מלך בד"ה אחר שליחת המלאכים אשורה נראה שהיה הענין קודם לכן. אלא שהסופר הזכיר תחלה מלחמות אחו עם מלך ארם ומלך ישראל לחחק שני המלכים ההם אשר הניעו את לבבו כנוע עלי יער מפני רוח. ומפני פחדם קרא למלך אשור. ואח"כ הזכיר כי מלכד מלחמות שני המלכים הנזכרים האלה עוד מכות אחרות הוכה אחו קודם לכן כי אדומים באו וגו' ופלשתים פשטו וגו' והמכות האלה היו סבה לחולשתו ולמוראו בבוא עליו מלך ארם ומלך ישראל: (כט) ארץ כנען. ארץ רוכלים. וכן למטה (י"ז ד') יחזקאל קורא לארץ בבל ארץ כנען ועיר רוכלים (רס"י):

(ל) אמונה. ל' אומלל. כל' גרוע ונבוס. והכוונה איך את גרועה בסיומן מבקשת אהבים בכל הארצות בבמותיך בך בראש כל דרך ואת נתת את מדין לכל מאשהיך: לבתך. עשה הלב ל"ג לגרועות (רד"ק): שלמות. בל' ערבי ענינו בלתי ביישנית:

(לא) בבנותיך. לפי שהמקור דומה לשם עשה אותו ל"ר. וכן למעלה ו' א' בהזרותיכם (רד"ק): לקדם אתגן. ע' רד"ק. אבל ל' קלום שכל"ח הוא מל' יונת שענינו יפה:

(לב) האשה. דרך קריאה את האשה המנאפת אשר תחת אישך וגו' (רס"י). והוא דבק לפסוק שאחריו: ותלמידי שלום שמעון מדינה עושה אותם שני דבורים האשה המנאפת! האשה הלוקחת זרים תחת אישה! וכיון:

(לג) גדה וגו'. שני משקלים הם ועין אחד. וכל"ח נדויה מה שהאשה מביאה לבעלה (רד"ק): נתת את גרניך וגו'. הכוונה על השכר שהיו מלכי יהודה שוכרים מלכי האומות לבא לעזרתם:

(לד) ותהי להפך. משפטו ותהי. אז הוא לנסתרת. והכוונה הדבר היה הפך המנהג: ואחריו לא זונה. יונתן ואחריו המפרשים פירשו אחריו לא הייתה שום אשה שחזנה כמות. אך פשט הכתוב הוא שאת זנית אחרי דוים רבים. ולא היה שום אדם שחזנה אחריו. וכמו שמפרש וסוף (תלמודי

- יחזק (קל ונבער). ואח"כ מלאתי כן גם לרוח' וגו' :
- (לו) גחשתך. חמיתך. דוגמת רוקמתי בחמיותי ארץ. והוא כתי לערות אשה. וטעם השפך שנתנה עצמה לכל עובר. ע"ד שפך חמתך. זה הוא לפי מה שכתוב בספרינו. אבל רוחה חזקי את דברי החכם ר' נפחלי מעמדעל שור אשר בלעמבערג (המוצאים בחולדות רש"י להחכם מה"ר שמשון בלאך הלוי דף ל"ה ולי'). האומר כי ט"ם נפלה במלת השפך. ול"ל חשך. והוא כפל לשון של ותגלה ערותך. דוגמת גלי למתך חשפי שכל (ישעיה מ"ז ב'). וגם יונתן חגס חלק דאגליחת : וכדמי. הנכון ובדמי. נקריאת רש"י. וכן נמצא בספרים הרבה ונביאים כ"י על קלף שבידי :
- (לח) ונתתיך דם חמה וקנאה. אתך נהרגת במיתה של חמה וקנאה. במיתה שימית בה חרס את אשמו הנואפת כאשר יחס לבו בקנאתו. כי קנאה חמת נבר ולא יחמול ביום נקם. והנה במשל יהרנה מאהבים בקנאתם כי בגדה בהם. וכן במשל הנה נבוכדנצר המאכזר על זרקיו על אשר הפר את בריתו אתו :
- (מ) ובתקוך. לי חתיכה בערבי. ולדעת יד"ס הוא כמו הדמין תחעבדון (דניאל ב' ה'). והוא מיתה שחוטכין הגעש חתיכות חתיכות :
- (מג) ותרגזי לי. הראוי ותרגזי בגין הפעיל בלא יוד. ע"ד לי ארמית. כמו וידבקו. וכן לי : במקום אותי. ע"ד לי ארמית : דרכך בראש נתתי. ... ולא עשית וגו'. יונתן רש"י רד"ק (ורו') פירשו ולא עשית מחשבה על כל תועבותי להחכם מאשר עשית ולשוב בתשובה. ודון יחזק פי' ולא עשיתי מדבר בעדו. האל אומר הנה נתתי דרכך בראשך והעשיתך מדה כנגד מדה. אמנם את עשית זימה ואני לא עשיתי זימה. והיותך פשוט הוא לפרש ולא עשית עבר במקום עתיד. באופן שלא תעשי עוד את הזימה. וכטעם והשבתך מזונה וגם אתך לא תחני עוד : וגם אני רא-בביאים כ"י על קלף שבידי וגם אני הא-דרכך :
- (מד) באמה. ה"א בלא מפיך. כמו האם לכן בתה (רש"י). ולפי"ז ה"א יתרה. גם היה ראוי לנקד באמה. ול"ל לקרוא באמה במפיק. ואע"פ שאין הדבור מדוקדק שהיל"ל באמה כן היא. לא באמה בתה. הנה אינו רחוק בעיני שיהיה משל הדיוט בלתי מדוקדק כראוי. ואולי ג"כ שתי המלות בלא מפיך. והיו ההמון אומרים אמה ובתה במקום אס ובת. והוא ע"ד לי ארמית :
- (מה) ואחות אחותך. הראוי אחיותך. וכן בשני כ"י. וכן משמע ממלת געלו. וכן תרגמו האלכסנדרי והסורי וירושלמי. וכיוצא בזה למטה (פסוק נ"ב) אשר פללת לאחותך במקום אחיותך. ושם ג"כ (בסוף הפסוק) חיותך במקום אחיותך. והשמטה היו"ד האחרונה היא ע"ד לי ארמית. כגון בתקוך :
- (מו) ובנותיה. לפי הנמשל הם הערים ששומרון מערופולין להן :

על שמאלך. לנר נפון. כי נפון נקרא שמאל. ודרוס ימין :
(מז) במעט קט. כאלו היה זה מעט ונקל : קט. משרש קוט. כמו אשר
יקוט כסלו (ח' י"ד). שענינו כריסה. והוא קרוב לקטע וקטף.
ואמרנו קט. כלומר דבר קטוע. להוראת המעט :
(מט) גאון שבעת לחם. הראוי גאון בסמיכות : גאון הנמשך מפני השבע
והעשר. ולפי הנקוד הם ג' דברים שהיו לה גאון ושבע ושלום. ואעפ"י
כן יד עני וחביון לא החזיקה. ולפ"ז יפורש גאון בענין כבוד והללסה. והראשון
י"ל עקר :

(כ) כאשר ראיתי. כמ"ס ארדה נא וארדה (רש"י). ויירושלמים תרגם
לנכח sicut vidisti. כאלו היו"ד יתרה. כמו בפסוק שאחר זה אשר עשיתי :
(כג) אשר פלדת לאחותך. י"ל ענין הללה בעד אחרים. כמו ויעמוד
פמחם ויפלל בקנאתו אשר קנא לחלהו ויכפר על בני ישראל. נעשה
כמליץ בעדם. וכן כאן בחטאתיך אשר התעבתי מהן האדקת אותן ונעשית
כמליץ בעדן. וכן בהשפטו ילא רשע. ותפלתו תהיה : לחטאה. פירושו
ההללה שיליץ בעד עניו מחספך לו לחובה :

(נג) ושבתי את שבותהן. לי השבת הרבר לקרמותו לעונה : כמו
שמפורש למטה תשבו לקרמתן. ואיננו לי שבים. וכן וס' שב את שבות
חיוז (מ"ג י"ד). ודע כי בניאיים על קלף כ"י שבידי כתוב שבותהן ביו"ד
וקרי ביו"ו : בתוכהנה. הכתוב הוא על דרך לי ארמית בתוכהן כמו שבותהן
ובה"א נוספת בסוף. והנקוד הוא ע"ד העברי. והוא כמו בתוכה :

(נד) בנחמך אותן. גם אחר הגאולה תבואי מכל אשר עשית כי הרבית
חטאותיך יותר משומרון ומעדרוס. עד שביכול היית מבה ששיב ה' את
שבותהן. והנה אף סבת גאולתן ונחמתן (מוהר"ר מרדכי מורטרה). וכן
מפורש למטה בסוף הכנראה הזאת כי הכלימה תהיה גם אחר הגאולה :

(נו) רשמועה בפיד. לקחת מוסר ממנה שאירע לה :
(נז) במרם. ע' רד"ק : השאמות. שרש שוט בארמי ענינו בזה וחרף.
והאלף ע"ד הבינוני צנח ע"ו בארמי. כמו קאמין. דהרין. ודוגמת
זה למטה (כ"ה כ"ד וכ"ו) השאטים אותם. ומזה שם שאט. כמו בשאט
בנפש (כ"ה ט"ו). בשאט נפש (ל"ו ה'). בכל שאטך : בנפש (כ"ה ו') :
(נח) נאם ה'. בניאיים כ"י על קלף שבידי גאס : אדני ה'. וגם בתרגום
ה' אלסים :

(סא) בקחתך את אחותיך וגו'. שאר כל האומות אני אתן אותן לך
לננות. ואח תהיי כאס ומטרופולין לכל העולם בשוב כל האומות לעבודת
ה' באחרית הימים. ואז תבואי מדריךך. כי מדעי שאין הגדולה הזאת לך
מזכותך (רו') : ולא מבריתך. ולא משמך את בריתך. אלא מפני שאני
אקים את בריתי אחר אשר נשבעתי לך בימי קדם :